

**Személynévadás, kulturális kongruencia
és a névváltoztatások megjelenése
a Borsszem Jankó zsidó figurákra
vonatkozó névanyagában
a 20. század első felében**

Jelige: alegría

OTDK-dolgozat

2013

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés	1
2. Nevek, sztereotípiák és tendenciák az élclapi névadásban	2
2.1. Név, nemzeti identitás, élclapok	2
2.2. A nemzetiségek megjelenése az élclapok névanyagában	3
3. A zsidókérdés élclapi reprezentációja	4
3.1. Társadalmi és politikai háttér	4
3.2. A zsidókérdés és a Borsszem Jankó	5
3.3. Előzmények: zsidó figurák nevei a 19. századi élclapi névanyagban	6
4. A korpusz összeállítása, jellemzői	7
5. A Borsszem Jankó állandó zsidó szereplői a 20. század első felében	10
6. A névanyag elemzése	11
6.1. Összkép	11
6.2. Egyénnevek	12
6.3. Családnevek	16
7. Zsidó családnév-változtatások megjelenítése a Borsszem Jankóban	20
7.1. A zsidók családnév-változtatása, különös tekintettel a 20. század első felére	20
7.2. A zsidó családnév-változtatások reprezentációja az élclapi névanyagban	21
7.2.1. Magyarosított családnevek a korpuszban	21
7.2.2. A névmagyarosításra reflektáló szövegek	27
7.2.3. Összegzés	27
8. A névelemek sorrendje és kulturális kongruenciája	28
8.1. Névsorrend	28
8.2. A névelemek kulturális kongruenciája	29
9. Összegzés és kitekintés	31
Források	32
Irodalomjegyzék	32
Melléklet	36

1. BEVEZETÉS

A 19. század második felében létrejött élclapok karakterét az aktuális történelmi és társadalmi helyzetre reflektáló szövegek, anekdotikus történetek és tipizált figurák határozták meg. A kiegyezés utáni modernizálódó és urbanizálódó Magyarország jellegzetes kulturális termékeként jelentkező új sajtótípus (Vörös 2003: 20) olvasóközönségét tekintve olyan közös szociokulturális ismeretekre alapozhatott, amelyek lehetővé tették, hogy az élclapi szövegekben csak a legfontosabb, a poén megértéshez elengedhetetlen körülmények jelenjenek meg, nem ritkán mindössze egy-két mondatban összefoglalva, vagy bizonyos – többnyire a társadalmi státuszról, illetve az etnikai hovatartozásról is árulkodó – nevekbe sűrítve. Mindebből következik, hogy az ilyen jellegű újságokban a névadás és annak motiváltsága nagy jelentőséggel bírt, tehát mind a **társadalmi viszonyok és változások reflektáltsága**, mind a **nevek kifejezőerejének** relevanciája alkalmassá teszi az élclapokat arra, hogy névanyaguk vizsgálata a történeti szociológusztika tárgyává váljék.

Dolgozatomban a Borsszem Jankó (BJ.) című magyar élclap 1901 és 1937 közötti lapszámainak zsidó figurákra vonatkozó névanyagát elemzem, különös tekintettel a névváltoztatás megjelenítésére és a névelemek közti kulturális kongruenciára. Jelen munka során 6 évfolyam (1901, 1910, 1920, 1929, 1933, 1937) zsidó szereplőinek neveit, összesen 868 adatot dolgoztam fel. Az évfolyamok tízévenkénti vizsgálatára törekedtem, az egyes évfolyamok kiválasztásában azonban a hozzáférhetőség és kiadástörténeti szempontok is szerepet játszottak.

Kutatásom fő célja a zsidó figurákhoz kapcsolódó élclapi névadás alakulásának vizsgálata, témám interdiszciplináris jellege ugyanakkor több tudományterület ismeretanyagának és szemléletmódjának felhasználását is megkívánja, ezért a névtani megközelítésen túl dolgozatomban helyet kapnak további – művelődés-, sajtó- és társadalomtörténeti, sztereotípiakutatói – vonatkozások is.

Elemzésemben bemutatom az összegyűjtött névanyag egyén-, illetve családnéveit érintő legfontosabb jellemzőket és tendenciákat, kapcsolódva a korábbi vizsgálati eredményekhez (lásd Tamás 2010), foglalkozom a fiktív család- és egyénnevekben rejlő és azokat csoportazonosítóvá tevő (látszólagos) információtartalommal, továbbá kitérek a létező és fiktív nevek, illetve az élclapi és a korabeli névhasználat közti összefüggésekre és eltérésekre. Vizsgálatom hangsúlyos részét képezi a családnév-változtatás élclapbeli megjelenésének és recepciójának, valamint a teljes személynév két tagja közti kulturális kongruenciának tanulmányozása.

2. NEVEK, SZTEREOTÍPIÁK ÉS TENDENCIÁK AZ ÉLCLAPI NÉVADÁSBAN

2.1. Név, nemzeti identitás, élclapok

A 19. század második felében induló magyar élclapirodalom jellegzetes tartalmi eleme a különféle nemzeti, etnikai és társadalmi csoportok megjelenítése. A témaválasztás nem véletlen: a korszak Magyarországa – a térségben nem egyedülálló módon – „minden szempontból heterogén terület volt, ahol az etnikumok, a nemzeti kisebbségek, a vallások és az egyházak sokféle csoportkombinációt alkotva kooperáltak, ütköztek vagy keveredtek egymással” (Hanák 1999: 65). A korszak társadalmi, művelődési és politikai helyzetére reflektáló laptípusban az említett csoportokat általában sztereotipizáltan jelenítették meg vizuálisan (archetipizált figurák és a szövegeket kísérő karikatúrák) vagy különböző nyelvi eszközök (retorikai alakzatok, a tartalom és a stílus hordozta hatás, eltérő nyelvek, illetve nyelvváltozatok vegyítése, szójátékok, névferdítés, a nevek idegenes hangzása) segítségével. (Ezekhez lásd Tamás 2012, Buzinkay 1983: 116–119).

A sztereotipikus ábrázolás fontos eszköze volt a sajátos névadás is, amely a korszak névideológiájával összhangban arra a gondolatra épült, hogy a név nemcsak szimbolizálja és kifejezi viselője nemzeti identitását, hanem egyben annak hordozója is (Maitz 2008: 15, ehhez lásd még Farkas 1999: 81–82), ebből következően pedig egy figura nemzeti identitásának tömör és vitathatatlan jelzésére alkalmas az általa viselt, számára megalkotott név mint etnikai szimbólum (vö. Farkas 2004: 51).

E mögött a gondolat mögött a tulajdonnév jelentésszerkezetének elemei (J. Soltész 1979: 24) közül kettőnek, a név **információtartalmának** és **konnotációjának** kiemelése található. Az élclapi névadásban a név (látszólagos) információértékének megítélésében különösen fontos az olvasóközönség kapcsán feltételezett közös tudás és tapasztalat, hiszen a tulajdonnevek információértéke csak azok számára nyilvánul meg, akik az adott nyelvi közegben, társadalmi és kulturális erőterben otthonosan mozognak, következésképp egyes nevek általános megítélésében elsősorban a társadalom tagjainak átlagos és szinkrón jellegű nyelvi kompetenciája érvényesül. Bizonyos nevek nyelviségük által válhatnak etnikai szimbólummá, identitásjeggyé, a nemzetiségekre vagy más társadalmi csoportokra vonatkozó élclapi névadás azonban jelentős mértékben alapoz a nevek hangalakjához kapcsolódó, illetve az információtartalomhoz fűződő, szubjektív asszociációkra is (vö. Farkas 1999: 81–85).

A nemzetiségi csoportok sztereotipikus bemutatása az adott csoportba tartozó figurákra vonatkozó névadási stratégiában a névhangulat, vagyis az ún. **miliónevek**, környezetfelidéző

nevek alkalmazása is meghatározó szerepet játszik, kihasználva azt a jelenséget, miszerint bizonyos nevek és névtípusok egy adott társadalmi környezetben – pl. egyes népcsoportoknál vagy vallási felekezeteknél – gyakoribbak, mint máshol (J. Soltész 1979: 137).

A vizsgált laptípus mesterségesen alkotott, fiktív névanyagának jelentős része tehát különböző nemzetiségi csoportokra vonatkozik, a neveknek tulajdonított információtartalom és konnotáció, valamint a hozzájuk kapcsolódó névhangulat által etnikai hovatartozásra utal, implicit módon tartalmazva a „mi és ők” szembeállítást is (Tamás 2011: 121).

Az élclapi névadás sajátosságainak tárgyalásakor figyelmet kell fordítanunk az **írói névadással** adódó párhuzamokra is, hiszen ez esetben is mesterséges névalkotásról van szó, noha nem egy adott szerző névalkotási gyakorlatának bemutatására nyílik lehetőség, és többnyire annak megállapítása is nehéz, hogy kinek köszönhető egy-egy figura nevének létrejötte. Mindazonáltal érdemes figyelmet fordítani a névalkotó céljának szuggerálására (Kovalovszky 1934: 36) – akár a névadási stratégia már említett elemeinek kapcsán is –, valamint az élclapokban is gyakorta megjelenő **beszélő nevek**re, amelyek a karikatúrák vizuális eszközeihez hasonlóan viselőjük jellegzetes vonásait nagyítják fel (vö. Kovalovszky 1934: 38).

2.2. A nemzetiségek megjelenése az élclapok a névanyagában

Noha jelen vizsgálat középpontjában a zsidó figurák állnak, célszerű röviden szólnunk más magyarországi nemzetiségi csoportok (horvátok, szerbek, románok, szászok, ruténok, szlovákok stb.) élclapi reprezentációjának alakulásáról, hiszen az ország lakosságának etnikai összetételével összhangban a 19. századi élclapok névanyaga változatos képet mutat.

Tamás Ágnes (2010) kutatásai szerint a 19. század derekán az Üstökösben, illetve a Borsszem Jankóban a szlovák, szerb és szász nemzetiségű szereplőket jelölő nevek mellett a legtöbb név cigányokra vonatkozott, őket többnyire csak keresztnévvel neveznek meg. Témánk szempontjából kiemelendő, hogy az 1860-as évek végére a vizsgált élclapokban már a zsidó nevek kerültek többségbe, ez pedig vélhetően az 1867-es emancipációs törvény megszületésével magyarázható, amely kitűnő témát jelentett a társadalmi és politikai változásokra reflektáló laptípus számára. E jelenség kapcsán érdemes azt is megjegyezni, hogy a Bécsben kiadott Figaró című élclap 1860-as évekbeli névanyagában – a cseh figurákat megszemélyesítő nevek mellett – szintén a zsidókra vonatkozó nevek domináltak (Tamás 2011: 124).

A 19. század utolsó évtizedének végére még inkább előtérbe került a zsidó névanyag, amely mellett cigány, cseh, lengyel, szerb, szlovák, sváb, illetve horvát nemzetiségű szereplőt jelölő, egyre sablonosabbá váló nevek fordultak elő a vizsgált lapszámokban (bővebben lásd Tamás 2010: 84–85, 90).

3. A ZSIDÓKÉRDÉS ÉLCLAPI REPRESENTÁCIÓJA

3.1. Társadalmi és politikai háttér

Mivel „a zsidó témák gyakorisága az élclapokban szorosan követte a korszak társadalmi, politikai, kulturális és gazdasági folyamatait” (Vörös 2003: 21), a zsidó szereplők által viselt család- és egyénnevek dominanciájának kialakulása az élclapokban a 19. század végi politikai és társadalmi viszonyokkal magyarázható. Tekintettel arra, hogy a zsidók a korszak modernizációs és urbanizációs változásaiban fontos szerepet játszottak, idővel az élcek állandó szereplőivé váltak (Vörös 2003: 21–22), mindez pedig az 1880-as évektől kezdődően kiegészült az új típusú antiszemitizmus megjelenésével, az élclapok terén is (Gyurgyák 2001: 76).

Figyelembe véve, hogy a kutatás középpontjában álló élclap fővárosi megjelenésű, célszerű utalni arra, hogy 1910-ben a teljes, magyarországi zsidó népesség több mint 20%-a Budapesten élt (Gyurgyák 2001: 79). A vizsgált társadalmi csoport élclapi reprezentációjának szempontjából kiemelendők a zsidók gazdasági dominanciájával kapcsolatos ellenérzések is, amelyek közé a két világháború között a zsidóság árulásának tétele is bekerült: eszerint a politikai hatalmat is zsidók szerezték meg, ez pedig negatívan befolyásolta az ország sorsát (bővebben lásd Gyurgyák 2001: 80–87, 98–102).

A kulturális, társadalmi és politikai változások alakította élclapi tematikát a 20. század elején az is meghatározta, hogy a proletárdiktatúra éveiben a zsidó származásúak jelentős szerepeket töltöttek be (bővebben lásd Gyurgyák 102–109), továbbá kiemelendő az a társadalmi, politikai és kulturális erőtváltozás is, amelyet a történelmi Magyarország felbomlása jelentett, és amely egyszersmind a zsidókérdéssel kapcsolatos narratívákat is meghatározta.

Az első világháborút követő időszakban a zsidóságra vonatkozó törvényi szabályozás (ehhez lásd Gyurgyák 2001: 110–153) is az élclapi tartalom jellemző elemévé vált, ahogy ezt az alábbi, a Borsszem Jankó egyik állandó zsidó figurájának, Reb. Menachem

Czicziesbeiszernek „átkozódásai” közül való szövegrészlet is mutatja: „Ledjen neked hat gimnazista jermeked, omikor o nomerusz klauzuszt életbeléptetik!” (BJ. 1920. február 22., 4)

A 20. század első évtizedeiben tehát a zsidóság szociális, gazdasági és politikai szerepének kérdése jelentékeny szereppel bírt a társadalmi diskurzusban, ehhez szolgálnak adalékul azok a korszakban jelentkező új megnevezések, amelyek a *zsidó* elnevezést voltak hivatottak felváltani, és amelyeket Zlinszky Aladár az eufemizmusról szóló, 1931-es monográfiájában sorol fel, kiemelve, hogy „[...] a közkeletű »zsidó« szóhoz sok sértő, megvető kifejezés hangulata fűződik” (Zlinszky 1931: 74), ezért hivatalos stílusban egyéb megnevezések használatosak. Ezek többnyire a vallási különbséget (pl. *nem keresztény, antikeresztény, más vallású polgártársaink*), illetve a származást (*palesztinai, pólisi, galíciai*) jelölik. A vizsgálat anyaga miatt érdemes megemlíteni a budapesti zsidóságra vonatkozó kifejezéseket (*lipótvárosi, a körúti sajtó, a Dob utca, a ghetto-polgár*), amelyek a fővároson belüli lakóhelyi elkülönülésre utalnak, továbbá hogy „keletkeztek elnevezések a **legsokottabb zsidó nevek** szerint (kiemelés tőlem – N. L. A.) is. »A Jakaboknak sohasem volt hazája«, hirdette az egyetemi ifjúság egyik plakátja, a *Kóbik, Kohn* és társai” (Zlinszky 1931: 76).

3.2. A zsidókérdés és a Borsszem Jankó

A zsidókérdés Borsszem Jankó-beli reprezentációját figyelemre méltó szemponttal gazdagítja az a tény, hogy az újságot alapító és 1910-ig szerkesztő Ágai Adolf zsidó származású volt (l. MZsL. 11)¹. Megemlítendő továbbá, hogy a választott témák alapján az élclap a vizsgált időszakban egy alapvetően városi, **nem zsidó olvasói kört** kívánt megszólítani² (Haslinger 1993: 67). A kormánypártiként, liberális szellemiséggel induló lap a magyarságot és a magyar polgárosodás ügyét – a korszakban e kérdésben uralkodó ideológiához kapcsolódva – értékmérő kategóriaként kezelte, ennek megfelelően foglalt állást a zsidókérdésben is, amikor „a magyarosodó, asszimilálódó zsidó (kis)polgárság és értelmiség, vallásfelekezetiileg a liberalizált neologizmus szószólója”-ként (Buzinkay 1988: 700) jelentkezett. A zsidóság gyorsan meggazdagodó, német érzelmű és kultúrájú, nagypolgári rétegét azonban rendszerint kigúnyolta, erre utalnak az általam vizsgált

¹ Ágai fordításairól a MZsL. megjegyzi, hogy azokat „tősgyökeres magyarság” jellemezte, ugyanakkor azt is kiemeli, hogy „az 1865. évi országgyűlés idejében a zsidók egyenjogúsítását sürgető napisajtó fáradhatatlan bajnoka” volt (MZsL. 11).

² „Die Auswahl der Themen deutet auf einen urbanen, nichtjüdischen Leserkreis hin.” (Haslinger 1993: 67) (saját fordítás – N. L. A.)

évfolyamokban megjelenő szöveges élcek és karikatúrák is. A 20. század elején ugyanakkor – a megváltozott történeti kontextus következményeként – az asszimilációs kérdések után elsősorban a zsidók üldöztetésének jelensége, illetve az elkötelezetten antiszemita világnézet pellengérré állítása került előtérbe (lásd például a szintén kitalált alak, Plahunka Vendel „hites antiszemita és ébredő fajmagyar” írását: *A zsidó – zoológiai értekezés*. BJ. 1920. február 29., 4.).

3.3. Előzmények: zsidó figurák nevei a 19. századi élclapi névanyagban

Vizsgálatom a már jelzett tendenciához, vagyis a zsidó figurákra vonatkozó nevek élclapi dominanciájának kialakulásához kapcsolódik, így elemzésem közvetlen előzményét Tamás Ágnes korábbi, a 19. század második felére vonatkozó kutatásai (Tamás 2010, 2011) jelentik.

Tamás Ágnes a jelen vizsgálati periódust közvetlenül megelőző időszakot elemezve a következő jelenségekre hívta fel a figyelmet az élclapi zsidó névanyag kapcsán. Az 1860-as évek elején a zsidó szereplőket – néhány kivételtől eltekintve – csak egyénnévvel említették, ezek is leggyakrabban az ószövetségi nevek közül kerültek ki (Tamás 2010: 83), hasonlóan az anyakönyvi korpuszhoz (vö. Kecskés Judit [2008]). A zsidó figurák megnevezésére használt leggyakoribb férfinév az élclapi névanyag említett időszakában a *Salamon*, az *Izsák*, illetve a *Mózes*, a legtöbbször felbukkanó női név pedig a *Nettel*, *Sali*, *Czili*, illetve *Eszter* volt (Tamás 2010: 83).

A 19. század végére a zsidó figuráknak választott egyénnevek gyakorisága és száma megnőtt, a leggyakrabban használt férfi egyénnév a *Mór/Móricz*, a *Mózes*, az *Izor/Izidor*, az *Izsák*, illetve a *Pinkász* volt, a női figurák esetében a *Rozália*, a *Frádl*, a *Genedl*, illetve a *Móni* fordult elő legtöbbször (Tamás 2010: 90).

Ebben az időszakban is érzékelhető az ószövetségi egyénnevek dominanciája,³ annak ellenére, hogy a 19. század végi anyakönyvi adatok szerint (vö. Kecskés 2008) már **más preferencia** érvényesült a zsidó közösségek névadásában: az erősödő asszimilációs szándék és a névdivat hatására megjelentek a magyar nemzeti nevek (pl. *Gyula*, *Jenő*, *Etelka*), valamint egyéb divatnevek. Az ószövetségi és a hozzájuk kapcsolódó szimbolikus nevek alkotta vallási preferenciát tehát különböző divathatások váltották fel (vö. Kecskés 2008: 377–378), amelyek Fenyves Katalin értelmezése szerint nem csupán a divatkövetésről tanúskodnak, hanem arról is, hogy „a 19. század második felétől a zsidó szülők egyre hajlamosabbak névválasztásukban is jelezni a magyar nemzeti kultúrához való csatlakozásukat” (Fenyves 2009: 148).

³ Ennek oka vélhetően a generációs fáziskésésben is keresendő, hiszen az újszülöttekre vonatkozó, megváltozott névadás csak később jelent meg a társadalmi szintén feltűnő néviselők által.

Ebből az is következik, hogy a 20. század első harmadára vonatkozó névanyag elemzése, a benne előforduló egyénnevek rövid bemutatása során figyelmünknek arra is ki kell terjednie, hogy az anyakönyvi adatok alapján kirajzolódó preferenciaváltozás az élclapi névadásban is megjelenik-e, hiszen ebben az időszakban a felnövő új nemzedék miatt már érzékelhetővé válhatott a névadási gyakorlat megváltozása.

Az 1890-es évek végén az izraelita szereplők egyre gyakrabban kaptak családnevet: gyakoriak voltak a vizsgált csoport modernizációban játszott szerepére utaló beszélő nevek (Tamás 2010: 93), a majdani pesti zsidó viccek jellegzetes vezetékeve, a *Kohn* azonban ebben a periódusban még csak igen ritkán bukkant fel (Tamás 2010: 83). A családnevek többsége – a műfaji sajátosságokból is adódóan – **nem magyarosított** formában jelent meg (Tamás 2010: 85).

4. A KORPUSZ ÖSSZEÁLLÍTÁSA, JELLEMZŐI

Az elemzés alapjául szolgáló **körpusz kialakítása** során választásom nem csak a lap népszerűsége, illetve a Tamás Ágnes-féle kutatás folytatólagosságának megtartása miatt esett a Borsszem Jankóra. Fontos szempont volt az is, hogy ez a lap a hasonló jellegű sajtótermékek között példa nélküliesen hosszú ideig (vö. Dersi 1973: 7), mintegy 70 évig (1868–1938) jelent meg, így értelemszerűen olyan – a zsidó kisebbség szempontjából alapvető fontosságú – eseményekre és változásokra is reagálhatott, amelyekre a korábban megszűnt élclapoknak nem volt módjuk.

Az elemzett évfolyamok (1901, 1910, 1920, 1929, 1933, 1937) által átfogott történelmi periódus maga is több időszakra bontható (a dualizmus korától az első világháborút követő évek, majd a 30-as évek közepétől kezdődő erőteljesebb jobbra tolódás), így a történelmi korszakok változása a névanyag elemzésében különösen fontos.

Az egyes évfolyamok körpuszba való bekerülését a hozzáférhetőség⁴ is meghatározta, illetve kiadástörténeti szempontok is befolyásolták. Az utóbbi aspektus mentén került be a körpuszba az első olyan évfolyam (1929) névanyaga, amelynek lapszámái a korábbiaknál ritkábban, tíznaponta jelentek meg (Haslinger 1993: 67), ezzel párhuzamosan pedig a lap struktúrája is megváltozott: hosszabbak lettek a közölt szövegek, és csökkent az oldalak száma is. Peter Haslinger (1993) a Borsszem Jankó 1918 és 1938 közötti évfolyamainak tárgyalásakor kiemeli az 1933-as évfolyamot, amelyet a lap csökkenő színvonalú periódusában kismértékű fellendülést jelez (Haslinger 1993: 67), noha érdemes azt is szem

⁴ A gyűjtés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteményének anyagára épül, amelyben a kutatás során az 1938-as évfolyam nem volt hozzáférhető.

előtt tartani, hogy ebben az időszakban a lap már csak kéthetente jelent meg. Az 1933-as évfolyam korpuszba való beemelését névtani szempont is indokolta, hiszen ebben az évben jelent meg Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter rendelete a névváltoztatás szabályozásáról (teljes szövegét lásd Kozma–Farkas összeáll. 2009: 369–372), amely a névváltoztatás első, átfogó hazai szabályozását jelentette. Az 1937-ben megjelent lapszámok esetében kiemelendő, hogy ez az első zsidótörvény kibocsátását megelőző esztendő.

Az **élclapi tulajdonnévanyag** a megnevezett figurák hovatartozása alapján három csoportra osztható: **valós személyek** (politikuskok, egyéb közéleti szereplők); **állandó, fiktív szereplők**; illetve a humoros szövegekben szereplő **nem létező, egyedileg feltűnő** figurák (vö. Tamás 2011: 121). A korpusz összeállítása során az első csoportot értelemszerűen nem vettem figyelembe, a második csoportba tartozó figurákat jelölő nevek szintén nem kerültek be az elemzendő anyagba, a velük kapcsolatos, névtani szempontból releváns megállapításokat a későbbiek során külön összegzem. A vizsgálandó korpusz tehát a harmadik csoportra, a **nem állandó, fiktív szereplőket** jelölő névanyagra épül. A válogatás során azokat a neveket vettem figyelembe, amelyek szöveggörnyezetében vagy **explicit utalás** történt arra, hogy az adott figura zsidó, vagy más módon (pl. a név nyelvi karaktere, a rovat, amelyben szerepel stb.) vált egyértelművé a szereplő származása. Utóbbi esetben a két legfontosabb, az azonosításra alkalmas jellegzetesség a figurák **(fővárosi) tartózkodási helyének** említése, valamint az általuk használt **nyelvváltozat**.

A korábbiakban kiderült, hogy (a fővárosiak által) a zsidókra megnevezésére használt kifejezések egyik forrását azok a budapesti városrészek vagy utcák jelentették, ahol jelentős számú volt a zsidó lakosság (vö. Zlinszky 1931: 76), hiszen a fővárosban a vizsgált korszakban számon tartották a „zsidó – nemzsidó lakóhelyi elkülönülést” (Zeke 1990: 162). 1930 előtt Budapest zsidó lakossága elsősorban a pesti kerületek alkerületeiben koncentrálódott, ezek közül a legjelentősebb a Király utca és környéke, valamint Teréz-, Lipót-, illetve Erzsébetváros volt (ezekről bővebben lásd Frojimovics et al. 1995: 97–148, 218–302, 319–349, 438–466; a zsidóság fővárosi szegregációjához lásd. Gyurgyák 2001: 79; Zeke 1990: 168–171). A budapesti zsidóság területi megoszlásának említett sajátosságait figyelembe véve az adott figura származásának megállapításához tehát hozzájárult a szereplő lakó- vagy munkahelyének, illetve az anekdota cselekményének lokalizálása, a *Lipótváros*, a *Dob utca*, a *Sas utca*, a *Király utca*, a *Rumbach utca*, illetve a *Terézváros* helynév említése.

A szereplők származásának azonosításához hozzájáruló nyelvváltozat, a jiddisre emlékeztető beszéd mód vagy „jiddissel kevert magyar” (Vörös 2003: 24) a zsidó figurák szerepeltetése során szinte kivétel nélkül megjelenik. Ez a fajta beszéd mód több nyelvváltozat

keveredéseként jellemző eleme volt az élclapi formakincsnek (Buzinkay 1983: 116; Vörös 2003: 24), emellett a zsidóviccek lényegéhez is hozzátartozik (Frojimovics et al. 1995: 649). Ennek kapcsán érdemes röviden kitérni a zsidóság korabeli nyelvi helyzetére, annál is inkább, mert „a zsidóság nyelvi viszonyai hordozzák legtisztábban magukon az igen gyors asszimiláció jegyeit” (Karády 1997: 164).

Karády Viktor a felekezeti csoportok anyanyelvi viszonyait és nyelvtudását az 1910-es népszámlálás⁵ alapján mutatja be (1997: 171). Adataiból kitűnik, hogy az izraelita felekezetbe tartozók 76,9%-ának anyanyelve ekkor már a magyar volt, a budapesti izraeliták körében pedig a magyar anyanyelvűek aránya az 1880-as 61%-ról 1910-re 90,1%-ra nőtt. Ez egyszersmind arra is utal, hogy a zsidóság körében (is) lejátszódó nyelvi asszimiláció egyik meghatározó társadalmi tényezője a – többségi nyelvi környezet mellett – a városiasodás volt (Karády 1997: 173), amely a zsidóságra különösen jellemző folyamat.

A nyelvi asszimiláció következménye, hogy a vizsgált periódusban a jiddis nyelvhasználati színterei egyre inkább visszaszorultak a zsidóság körében, e nyelv használata a vallási életre, az imaházakra és a vallási tanintézményekre korlátozódott (Borsányi 1995: 12), így a jiddis második (családi, műveltséghordozó, intim vagy vallásos) nyelv gyanánt maradt meg (Karády 1997: 178). A jiddisre emlékeztető beszédmod azonban az élclapban mindvégig fontos **csoportazonosító** jegy maradt, és az adott csoportról alkotott kép fontos elemének, jellemábrázoló eszközének számított (vö. Hanák 1999: 70) úgy is, mint a nem **zsidó antropológiai kultúra része** (vö. Karády 2001: 153).

Az elemzett korpusz összeállításáról szólva megemlítjük, hogy az anyagba bekerültek a karikatúrákhoz tartozó **dialógusokban megjelenő nevek** is, amennyiben a rajzokról egyértelműen eldönthető volt, hogy zsidókat ábrázolnak (az élclapokban megjelenő zsidó figurák vizuális prezentációjához lásd Vörös 2003).

A 868 nevet tartalmazó korpusz egészét tekintve megállapítható, hogy a legtöbb, zsidó figurára vonatkozó név az 1901-es évfolyamban (271), a legkevesebb pedig az 1937-esben (76) volt, vagyis a nevek száma alig több mint negyedére csökkent a vizsgált periódusban. Ez a lap kétheti megjelenésével, illetve strukturális változásaival magyarázható, a történelmi kontextust figyelembe véve azonban meglepő.

⁵ Kiemelendő, hogy az adatok csak a mintegy „bevett” nemzeti kisebbségek nyelveire vonatkoznak, így többnyire nem részletezik – többek közt – a jiddis nyelv tudását sem (vö. Karády 2001: 160).

5. A BORSSZEM JANKÓ ÁLLANDÓ ZSIDÓ FIGURÁI A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Az élelapirodalom számtalan karakterfigurája, illetve közismert, zsidó szereplője köthető a Borsszem Jankóhoz. Az alábbiakban azon figurák nevének bemutatására és rövid elemzésére szorítkozom, amelyek az általam vizsgált periódusban is jelen voltak az élelap hasábjain.

Alig néhány héttel a zsidók egyenjogúságáról szóló törvény elfogadása után jelent meg a lapban *Spitzig Iczig*, a terézvárosi zsidó kispolgár, akinek alakja később a zsidóságot érintő problémák bemutatásának is megkerülhetetlen elemévé vált (Buzinkay 1988: 700). 1870-től jelentkezett állandó figuraként sógora, *Seifensteiner Salamon* Dob utcai boltos, aki 1878-tól írta tünődéseit, illetve felbukkant *Börzeviczy Wahrmann Mór* bankár figurája is, akinek alakjában Wahrmann Mór bankár-politikust fedezhetjük fel.⁶ A hazai gazdasági fejlődésre reagálva megjelentek a zsidó földbirtokos, *Wewressheggy⁷ Dávid* úr levelei, valamint az ortodox rabbi, *Reb* ('úr', illetve *rebbe* 'rabbi', vö. Papp 2009: 191) *Menachem Czigesbeiszzer⁸* átkozódásai is. Az 1901-es évfolyam meghatározó karakterfigurája volt még *Minden Áron* néppárti zsidó képviselő-, majd ex-képviselőjelölt. Az 1937-es évfolyamban közülük már csak két figura, a rabbi és *Seifensteiner Salamon* szerepelt.

Az élelapi állandó figurák egyszersmind társadalmi típusokat is képviseltek (Buzinkay 1988: 698), a 19. század végétől pedig már maga a *zsidó* szó, illetve jelzői használata is típusjelölő funkcióval rendelkezett: egyfajta rövidített jellemzést adva utalt valamire, ami köztudomású, vagyis a „tipikus” zsidóra (Fenyves 2010: 233). Tekintettel arra, hogy a „tipikus” és a „sztereotipikus” közti határvonal gyakran igen halvány, az élelapok állandó figuráinak alkotói is – ahogy erről már szó volt – sztereotipikus jellemzők segítségével tették azonosíthatóvá szereplőiket. Ilyen sztereotipizáló eszköz a figurák jellegzetes beszédmódja, a névadásban pedig az állandó figuráknak adott bibliai és/vagy hagyományörző zsidó egyénnevek (*Dávid*, *Menachem*, *Salamon*) és jiddises névalakok (*Czigesbeiszzer* 'ciciszrágó, -csókoló, túlbuzgó'; Blau–Láng 1941/1995).

A családnevek vizsgálata során találunk példát létező családnevek alapján alkotottra: a *Seifensteiner*-hez hasonló névalakok találhatók a korábbi zsidó névanyagban (*Seifenmacher* 'szappankészítő', *Seifensieder* 'szappanfőző'; vö. Scheiberné 1981: 76), a *-steiner* utótag pedig önálló családnévként is gyakori volt a zsidók körében.

⁶ Mivel ez az állandó figura nem tekinthető teljesen fikciónak, a névelemzés során három jelentéssíkot kell figyelembe vennünk: a létező személy parodizálását a név által, a névalakot, illetve a beszélő névi funkciót.

⁷ További írásváltozata: *Wewressheggyi*.

⁸ További írásváltozata: *Menákem Czigeszbeiszzer*.

Az állandó figurákra vonatkozó névadásban jellemző továbbá a beszélő nevek használata. *Spitzig Iczig* csípős nyelvű, szókimondó leveleire utal a német *Spitzig* 'csípős', az *Iczig*⁹ pedig a bibliai *Izsák* becézett formája (Scheiberné 1981: 29). A létező *Wahrmann Mór* névalak a *Börzeviczy* (*börze* 'tőzsde, értékpapírok és áruk kereskedőháza') előtaggal válik beszélő névvé (vö. ismert *Berzeviczy* név). A *Cziczsesbeiszer* 'túlbugzó' jelentését a Tamás Ágnes által megadott 'harapós'-sal (Tamás 2011: 125) kiegészítve nyilvánvaló, hogy beszélő és jellemnévről van szó, hiszen a név viselőjének átkozódásai szinte minden lapszámban megjelennek. A névben rejlő *cicisz* szó azonban az ortodox zsidó viselet jellegzetes elemére, az imaköpenyről lelógó négy rojtra is utal (vö. Tamás megj. e.). Az 1901-es országgyűlési választásokhoz kapcsolódó időszakban megjelenő, *Minden Áron* nevet viselő zsidó képviselőjelölt beszélő neve szorul talán a legkevesebb magyarázatra.

Az állandó figurák magyarosított családnevei kapcsán az **írásmód** kérdésére hívom fel a figyelmet, amelynek információtartalmáról és konnotációjáról a későbbiekben, a névváltoztatások élclapi reprezentációja bemutatása során lesz még szó. Itt elegendő megemlítenünk a *Börzeviczy Wahrmann*, illetve *Wewressheggy* alak írásmódjához kapcsolódó asszociációs kör három szemléletes elemét: a kettős családnévalakot, a mai helyesírástól eltérő írásképet, illetve az *y*-os végződést, amelyek zsidó figurákat jelölő nevek esetében a név jelentésszerkezetét a szándékolt humorral egészítik ki.

6. A NÉVANYAG ELEMZÉSE

6.1. Összkép

A teljes korpuszról mintegy összképet adva a következők állapíthatók meg.

A korábbi vonatkozó kutatások szerint az 1890-es évek végére a zsidó figurák több mint fele családnévvel is rendelkezett (Tamás 2010: 83, 85), a jelen vizsgálat középpontjában álló időszakban azonban a család- és utónévvel egyaránt rendelkező figurák aránya folyamatosan csökkent (1. táblázat). Az 1937-es évfolyam izraelita szereplőinek több mint 70%-át csak család- vagy egyénnévvel látták el, erősödik tehát az egy adott (család- vagy egyén-) névhez kötődő asszociációk, illetve az azokat alakító szociokulturális tényezők szerepe (bővebben lásd Farkas 2004: 54). A variációs lehetőségek szegényedése és bizonyos nevek

⁹ Az *Iczig* egyénnév csoport- és karakterjelölő funkciója kapcsán megjegyzendő, hogy a bécsi Figaro egyik, 1860-as évekbeli zsidó karakterfigurájának is ezt a nevet adták *Itzig* alakban (Tamás 2011: 122).

terheltségének növekedése beilleszthető a Borsszem Jankót a korszakban általánosan jellemző sematizálódási folyamatba (vö. Buzinkay 1983: 66; Haslinger 1993) is.

Év	Zsidó figurák száma	Csak egyénnev	Csak családnév	Összesen	
				db	%
1901	271	22	25	47	17,34
1910	105	15	24	39	37,14
1920	156	35	27	62	39,74
1929	77	11	20	31	40,26
1933	183	51	45	96	52,46
1937	76	17	37	54	71,05
Összesen	868	151	178	329	37,90

1. táblázat. A zsidó szereplők neveinek megoszlása a csak egyén-, illetve csak családnévvel való említés szerint

Az 1. táblázat adataiból az is kitűnik, hogy az egyes évfolyamokban szereplő zsidó figurák száma erőteljes ingadozást mutat: a századforduló után folyamatosan csökken, kivételt ez alól az 1920-as és az 1933-as évfolyam jelent. Az előbbi esetben az okokat a korabeli politikai diskurzusban kereshetjük, amelynek meghatározó részét képezték a zsidósággal kapcsolatos kérdések, így például a numerus clausus ügye. Az 1929-es évfolyam esetében tapasztalható drasztikus visszaesést (kb. felényi zsidó szereplő) a lap ritkább (a heti helyett tíznaponkénti) megjelenése, valamint a Magyarország sorsát alapvetően befolyásoló történelmi változások magyarázzák. Ezekből kifolyólag a 20-as évek végén a Borsszem Jankóban a hazai kisebbségek helyett a külföldiek ábrázolása került ideiglenesen előtérbe (vö. Haslinger 1993: 68). Az 1933-as évfolyamban újból megnövekedett a zsidó figurák száma, e mögött szintén a korabeli politikai és társadalmi viszonyokat (a „zsidókérdés” és annak „rendezése”) kell sejtenuünk. Az újbóli, 1937-es visszaesés oka elsősorban a még ritkább (kétheti) megjelenés.

6.2. Egyénnevek

Az alábbi táblázat a korpuszban található leggyakoribb férfi és női egyénneveket mutatja a vizsgált évfolyamokban való megjelenésük szerint.

Év	Férfinév	Női név
1901	Izidor (10) Pinkász (10) Naftole/Naftóli (8) Kóbi (7) Mór/Móricz (6) Dávid (6)	Moni (11) Sprincze (3) Frádl (2) Genendl (2)
1910	Mór/Móricz (10) Izidor/Izidorka (4) Bórach (2) Ábrahám (2) Jeremiás (2) Salamon (2)	Malvin (1) Rozamunda (1) Száli (1)
1920	Mór/Móricz/Móricka (17) Mózes/Mózsi/Mojse (10) Izidor (7) Pinkász (4)	Dóra/Dóri (3) Rebeka (2) Abigél (1) Annie (1) Genendl (1) Fány (1) Lea (1) Liza (1) Ludmilla (1) Mónika (1) Renée (1) Rézi (1)
1929	Samu/Samuka (4) Adolf/Dolfi (3) Salamon (3) Menáse (3) Mór/Móricka (3)	Málcsi (1) Renée (1) Rezsinek (1) Stefi (1)
1933	Adolf/Adolfka/Dolfi (13) Pinkász/Pinchesz (10) Samu/Samuka (9) Mór/Móricka (9) Dávid/Dávidl/Dovid/Dovidl (7)	Berta (3) Cili (2) Záli (2) Rebeka (2), Rezsín/Rezsínke (2) Frádl (1) Genendl (1) René (1) Rézi (1)
1937	Samu/Samuka (13) Mór/Móric/Móricka (4) Adolfka/Dolfi (3) Izsó (3)	Szerénke (1) Regina (1) Záli (1)

2. táblázat. A korpusz leggyakoribb férfi és női egyénnevei előfordulásuk száma szerint és év szerinti bontásban

Év	Férfinév	Női név
1901	Árpád (3) Aladár, Elemér, Taksony, Töhtöm (2-2) Attila, Bendeguz (sic), Botond, Dezső (1-1)	Katica (1)
1910	Árpád/Árpi (3) Gyula (2) Aladár, Győző, Lajos, Rezső (1-1)	–
1920	Aladár (2) Attila, Árpádka, Béla, Jenő, Ödön, Tihamér (1-1)	Dóra/Dóri (3)
1929	Árpádka, Atilla (sic), Gyula (1-1)	Cili (2)
1933	Aladár (7) Manó (1)	–
1937	Aladár (4) Károlyka, János (1-1)	–

3. táblázat. „Ösmagyar”, történelmi, illetve a magyaros alakban használt férfi és női keresztnévek gyakoriságuk és az évfolyamok szerint

Az 1901-es évfolyam eredményei az eltelt idő rövidségéből kifolyólag még közel állnak az 1890-es évek végi névanyag jellemzőihez: többnyire **hagyományörző** zsidó férfinévvel találkozunk. Noha nem a leggyakoribb férfinévek között, de megjelennek a korszakban divatos „ösmagyar” nevek is (vö. 3. táblázat). A női egyénneveknél ez a jelenség kevésbé mutatható ki, az előforduló nevek és azok gyakorisága hasonló az 1890-es évekhez, és továbbra is dominál az idegen hangzás és/vagy írásmód (pl. *Hildebranda, Hildegard, Frünse*), amely a teljes női egyénnévanyagot jellemzi.

Az 1910-es és 1920-as évfolyam férfi egyénnévanyagában sincs jelentős eltérés a 19. század végi adatoktól. Érdekes kiemelni, hogy a vizsgált évfolyamokban az 1920-asban tűnik fel először a *Móricka* becézett névalak, amely idővel a zsidóviccek jellegzetes nevévé vált. Mindkét évfolyamban folytatódik az „ösmagyar” vagy magyaros (divat-)nevek használata is, kevés előfordulással, de viszonylag nagy változatosságot mutatva.

Az 1929-es évfolyamtól kezdve arányaiban **csökkenni** kezd a *Mór* és variánsainak gyakorisága, valamint először találunk adatot a germán eredetű *Adolf*-ra (becézve *Dolfi* alakban is), amely szintén a zsidóknál jelentkező újító névadási viselkedést jelzi, és amely a 19. század végén kifejezetten izraelita névnek számított (Fenyves 2010: 214). Új jelenséggént **csökkenni** kezd a divatos magyar keresztnévek száma és gyakorisága is.

Az 1933-as évfolyam férfinévei között már az *Adolf* és variánsai a leggyakoribbak, a további gyakori nevek azonban továbbra is a hagyományörző zsidó nevek közül kerülnek ki, noha a német hatást mutató nevek is megjelennek (pl. *Alfrédka, Lipót*). A korábbiakhoz

képest megnő a magyartól eltérő *-l, -le* becenévképzővel ellátott nevek száma (pl. *Dovedl, Jókl, Valvele*), ezzel párhuzamosan pedig arányaiban **tovább csökken** a magyar egyénnevek száma és változatossága. A női egyénnevek közül a 19. század végén kifejezetten izraelita névnek számító *Cecília* (vö. Hajdú 2003: 550) becézését, a *Cili-t*, valamint az elemzés során először felbukkanó *Berta* nevet emeljük ki, amely anyakönyvi adatok alapján ugyancsak népszerűnek számított a zsidók körében a 19. század második felében (vö. Hajdú 2002: 70). A további, gyakori női nevek tekintetében nem találunk változást.

Az 1937-es évfolyamban ismét a *Samu/Samuka*, a magyarnak tekinthető nevek esetében pedig a korábbiakban megfigyelt **csökkenő tendencia folytatását** tapasztaljuk, ugyanis mindössze 6 figura kap 3 különböző magyar férfi keresztnévet. A női egyénnevek közül ebben az évfolyamban *Szerénke* emelhető ki, amely a 19. század végén szintén kifejezetten izraelita névnek számító *Szeréna* (vö. Hajdú 2003: 550) becézése.

Az egész vizsgált időszakot tekintve megállapíthatjuk, hogy a férfi egyénnevek a századfordulón **nagyobb változatosságot** mutatnak. Az öt legnépszerűbb férfi egyénnev sorrendje a 19. század végéhez képest – *Mór/Móricz* (26), ***Mózes* (24)**, *Izor/Izidor* (15), ***Izsák* (15)**, *Pinkász* (14) (Tamás 2010: 90) – két helyen változik, és az alábbiak szerint alakul: *Mór/Móric(z)/Móricka* (49), ***Adolf/Dolfi* (28)**, *Izidor/Izidorka* (26), ***Samu* (25)**, *Pinkász* (23). A leggyakoribb nevek tehát még mindig **vallási preferenciát hordoznak** (pl. *Pinkász*), illetve a korszak jellegzetes zsidó nevei közül kerülnek ki (*Mór/Móricz, Adolf, Izidor, Samu*). Ennek magyarázata lehet, hogy – mint említettük – a lapot az asszimilálódó, neológ zsidók melletti elköteleződés jellemezte, így ennek az attitűdnek az egyik megnyilvánulási formája lehetett a hagyományörző egyénnevek preferálása a névadásban.

A férfinevekkel összehasonlítva jóval kevesebb a vallási gyökerű, hagyományörzőnek tekinthető női egyénnev, a leggyakoribb nevek listájának éléről pedig lekerül az 1890-es évek anyagában megtalálható *Rozália* (Tamás 2010: 90), amely a vizsgált periódusban kizárólag becézett alakban fordul elő; ilyen formában viszont továbbra is gyakori marad. A korpuszban leggyakrabban előforduló női egyénnevek: *Mónika/Móni* (11), *Száli/Záli* (7), *Genendl* (3), *Frádl* (3).

Adatainkat az ide vonatkozó anyakönyvi adatokon alapuló elemzésekkel összevetve megállapítható, hogy az élclapi névanyag, ha nem is erőteljesen, de észrevehetően **reagál** a zsidó névadási szokásoknak a 19. század végén kezdődő változására. Ezt jelzi a korszakban új és a zsidók körében divatos *Adolf* második helyre kerülése a gyakorisági listán, valamint a nyelvileg és kulturálisan is egyre erősebben asszimilálódó zsidóság körében is népszerű magyar nevek jelentkezése a névanyagban, noha ezek összes előfordulása a teljes

egyénnevanyagnak még mindig csak a 3,27%-át teszi ki. Az előforduló magyar keresztnévek többsége beilleszthető abba a folyamatba, amely az „ősmagyar”, történelmi egyénnevek felújítását célozta, és amelyben a zsidóság is részt vett (vö. Hajdú 2003: 550, Fenyves 2009: 148, Frojimovics 2003). Az új, divathatások által is befolyásolt zsidó névadási szokásokra való reflektálás érdekes eltérést mutat a férfi és női egyénnevek esetében, ugyanis – noha a vonatkozó elemzések szerint a női névadásban is megjelentek a magyarrá vált és/vagy magyar eredetű keresztnévek – jelentősen kevesebb olyan női névvel találkozunk, amely újító névadási viselkedésre utalna. (A korszakban a zsidók körében is gyakori *Aranká*-ra, *Jolán*-ra vagy *Saroltá*-ra például egyáltalán nem találunk adatot.)

A magyar férfi keresztnévek gyakorisági listája – a becéző formákat is beszámítva – a következő: *Aladár* (15), *Árpád* (7), *Gyula* (3). A vonatkozó, 19. század végi adatok szerint mind az *Aladár*, mind az *Árpád* a ritkább nevek között fordult elő a zsidók körében (Hajdú 2002: 71), a *Gyula* viszont kifejezetten népszerű volt körükben több ide vágó elemzés (Frojimovics 2003, Hajdú 2002: 70, Kecskés 2008: 378) szerint is.

Kiemelendő, hogy a magyar keresztnévek száma a 20-as évek végétől kezdődően **erőteljes csökkenést** mutat mind az előforduló nevek gyakoriságát, mind változatosságát tekintve. Ezt a lap már említett profilja (az idegen kultúrájú zsidóság kritizálása) magyarázhatja, ugyanakkor érdemes azt is megemlíteni, hogy Magyarországon erre az időszakra tehető az antiszemitizmus felerősödése, ez pedig szintén a zsidók „másságát” hangsúlyozó, tradicionálisan zsidó névként számon tartott egyénnevek használatának kedvezett.

Összegzésként elmondható, hogy az élclapi névanyagra jellemző névválasztás a férfi egyénnevek esetében a valós zsidó névadási viselkedési formák (vö. Hajdú 2003: 549) közül kettőt, a **hagyományőrzést** és az **újítást** emeli ki. A mimikri, vagyis a nem feltűnő divatnevek választásának hiányát jelzi, hogy a korszakban a nem csak zsidók körében divatos férfinevekkel (pl. *József*, *Lajos*, *László*) zsidó figurák esetében szinte egyáltalán nem találkozunk, ez azonban érthető, hiszen ezek a nevek jellegüknél fogva nem volnának alkalmasak az ábrázolni kívánt csoport azonosítására.

6.3. Családnevek

A fiktív élclapi figurákat jelölő nevek esetében a családnevek vizsgálata azért is érdekes, mert az egyénnevekkel szemben itt nagyobb a névalkotók, vagyis a lap szerzőinek játéktere, hiszen nemcsak egy-egy figurát, hanem akár új családneveket is teremthetnek. Az élclapi

családnevek többsége nincs meg a valós zsidó családnévanyagban (vö. Tamás 2010: 87), ugyanakkor a nevek elő- vagy utótagjára, de akár teljes alakjára is találhatunk példát mind a magyar zsidó családokat összegyűjtő Kempelen Béla-féle névjegyzékben (Kempelen 1999: xi–xxviii), mind a MZsL. névadatbázisában (Nagy 2011), pl. *Augenfeld*, *Bernstein*, *Blumenthal*, *Deutsch*, *Ehrlich*, *Feigelstock*, *Rosenthal*, *Taub*. A névanyag egészét tekintve a leggyakoribb családnevek: *Weiss/Weisz* (48), *Kohn/Kóhn* (32), *Blau* (32), *Schwarcz/Schwartz/Svarc* (20). Az élclapi névanyagban leggyakrabban előforduló családnevek tehát azok közül kerültek ki, amelyek megterheltsége a magyar zsidó névállományban valóban gyakorinak számít (vö. Fenyves 2009: 138).

Morfológiai szempontból érdemes kiemelni, hogy a fent említett egyelemű nevek (pl. *Blau*, *Kohn/Kóhn*, *Weiss/Weisz*) száma a 30-as évekre nőtt meg; a korábbi évfolyamokban – ahogy a 19. század végi névanyagban is – a kételemű nevek (pl. *Bimsenstein*, *Rosenduft*, *Sauerteig*) voltak gyakoribbak: az 1901-es évfolyam családnévvel rendelkező figuráinak 49,80%-a viselt kételemű nevet, míg 1937-ben ez az arány csak 16,95%. Ezzel együtt – vélhetően az élclap már említett sematizálódásával összefüggésben – csökkent a családnevek változatossága is.

A korpuszban található jiddis–héber–német eredetű családnevek rendszerezése során a családnevek felosztásában tapasztalható szempontkeveredések (vö. Hajdú 2003: 766) elkerülésére a **jelentéstani szempontot** választottam vezérfonalnak, és a Hajdú Mihály által kialakított csoportokat (Hajdú 2003: 771) vettem alapul.

a) Keresztnév. – *Ávrem*, *Gümpl*, *Mendl*, *Pinkász*, *Zélig*. (Továbbá a tradicionális zsidó névadásban gyakori apanévadás [Scheiberné 1981: 29] példái: *Lefkovics*, *Mendelssohn*.)

b) Helynév. – *Danziger* 'gdanski'.

c) Népnév, etnikum vagy embercsoport neve. – *Deutsch*, *Holländer*, *Pollák*.

d) Méltóság, tisztségnév. – *Kohn* (Scheiberné [1981: 31] rendszerezése szerint ide sorolható vö. *Cohen* 'pap', más értelmezés szerint kohanita származásra utalhat vö. Fenyves 2010: 178.)

e) Társadalmi állapot, vagyoni helyzet. – *Fuksz* 'arany' (vö. német tolvajnyelv), *Goldberger* 'aranyhegyi', *Goldfarb* 'aranyzín', *Goldfleck* 'aranyfolt', *Goldglanz* 'arany csillogás', *Goldstein* 'aranykő', *Neuschloss* 'új kastély', *Silberglanz* 'ezüst csillogás', *Silberkranz* 'ezüstkoszorú', *Silberstein* 'ezüstkő'.

f) Foglalkozás, tevékenység. – *Chapper* vö. (jid.) *chappern* 'gyorsan elimádkozik, elhadar' (Blau–Láng 1941/1995), *Hosenbalg* 'nadrágbőr', *Hosenglanz* 'nadrágfény', *Wechsler*

'pénzváltó'. Ide sorolhatók továbbá a zsidók speciális tárolóeljárására utaló (vö. Tamás 2010: 88) tejterméknevek: *Mandelmilch* 'mandulatej', *Süszmilch* 'édes tej'.

g) Külső tulajdonság. – A magyar zsidó névállományban valóban gyakori (vö. Fenyves 2009: 38) szín- és tulajdonságnevek és ezek variánsai: *Blau* 'kék', *Braun* 'barna', *Gelb* 'sárga', *Roth* 'piros', *Schwarz/Schwartz* 'fekete', *Weiss/Weisz* 'fehér', *Grósz* 'nagy', *Klein* 'kicsi'; *Flammroth* 'lángvörös', *Grasgrün* 'fűzöld', *Strohgelb* 'szalmasárga'.

Egyes testrészeken jelentkező rendellenességek. – *Froschmaul* 'békapofa', *Grószmaul* 'nagy-pofa', *Flügelbein* (X-lábúságra utalhat, vö. Tamás 2010: 87), *Gänsefusz*, ill. *Plattfusz* 'lúdtalp', *Hasenfusz* 'nyúlláb'.

h) Belső tulajdonság. – Többnyire negatív konnotációjú taggal létrehozott, és nem kifejezetten valósághű családnevek: *Bitterwasser* 'keserű víz', *Leberfleck* 'májfolt', *Lebersaft* 'májnedv', *Leberschmalz* 'májzsír'. Továbbá: *Giftig* 'mérgező', *Ehrlos* 'becstelen', *Kratzfuss* 'hajbókolás', *Nebbich* (jidd.) 'szerencsétlen, szánandó alak' (vö. Blau-Láng 1941/1995), *Pancser* 'ügyefogyott, tájékozatlan, tudatlan' (TESz.)¹⁰, *Spitzmaul* 'csípős pófájú'.

i) Természeti jelenség. – Az *Abend* 'este', a *Himmel* 'ég', a *Mond* 'hold', a *Morgen* 'reggel', a *Stein* 'kő', a *Stern* 'csillag' és a *Wasser* 'víz' szóval alkotott családnevek, pl. *Abendrot* 'esthajnal', *Blaustein* 'kék kő', *Himmelblau* 'égbéla', *Mondschein* 'holdfény', *Regenwasser* 'esővíz', *Sternlicht* 'csillagfény'.

j) Az embert körülvevő dolgok, tárgyak. – *Rotschild* 'vörös cégér', *Schleifstein* 'köszörűkő' (Ezek a nevek a foglalkozásra is utalhatnak.) Továbbá *Reibeisen* 'reszelő', *Strick* 'kötél'.

k) Állatnevek. – A zsidó névállományban valóban jelen lévő családnevek (vö. Scheiberné 1981: 27–9): *Bär* 'medve', *Naftali* és *Hirsch* 'szarvas', *Lövy/Löwy/Löwenstein* vö. *Löwe* 'oroszlán', *Wolf* 'farkas'. A valós zsidó családnévanyagra nem jellemző családnevek: *Fledermaus* 'denevér', *Laubfrosch* 'levelibéka', *Wasservogel* 'vízimadár'.

l) Növénynevek. – A *-blüh* 'virágzat' (pl. *Lilien*-, *Mandel*-), valamint a *Baum* 'fa' szót tartalmazó családnevek (pl. *Baumöl*, *Grünbaum*, *Nussbaum*), továbbá ide kapcsolható a *Feigenblatt* 'fügefalevél' is. Ehhez a fogalmi körhöz kötődnek a *-duft* 'szag' utótagú (*Blumen*-, *Rosen*-) nevek, amelyek negatív sztereotípiákra utalhatnak (lásd Tamás 2010: 87).

A névviselők kultúraspecifikus voltára való tekintettel további kategóriaként említhetők a **vallásban, babonában gyökerező zsidó nevek** (pl. *Bórach* 'áldott', *Szimche* 'öröm'), valamint az **ünnepnevek** (*Sábesz* 'szombat napja').

¹⁰ Itt jegyzem meg, hogy a *Smelke Pancser* névalak az 1929-es évfolyamból származik, míg a TESz., az ESz., illetve az EWUng. is 1930-ra teszi a *pancser* első említését.

A korpuszban a legtöbb tagot számláló, legjellemzőbbnek mondható jelentéstani csoportok – hasonlóan a 19. század végi anyaghoz (vö. Tamás 2010: 89) – egybeesnek a tradicionális zsidó névadás jellemzőivel, hiszen a fentiekben tárgyalt kategóriákat (tulajdonság, állat, növény, tárgy, természeti jelenségek) már a zsidó névállomány prebiblikus rétegében is megtaláljuk a természeti nevek között (Hajdú 2002: 67).

A **beszélő nevek** külön részben való tárgyalását műfaji sajátosságok indokolják. Mivel a korábban felsorolt családnevek között is számos, önmagában is beszélő névként értelmezhető név található, az alábbiakban azokra a nevekre hozok példákat, amelyeket egy-egy karikatúra, a figurához tartozó történet vagy a szövegbeli kontextus tesz beszélő névvé.

A név viselője/i	Neve
„a főlhéberedett Dob utcai nyilas tábor vezetője” (BJ. 1937. március 15. 7.)	<i>Führ. R. Izsó</i> (vö. <i>Führer</i> ’vezető, vezér’) ¹¹
fősvény emberek	<i>Groschenfresser</i> ’fillérevő’
látszerész	<i>Gucker</i> ’látcső’ <i>Izidor</i>
nagy hasú, gazdag karikatúrafigura	<i>Herr von Fettbauch</i> ’kövér has’
egy kóser kifőzde tulajdonosa	<i>Knoblauch</i> ’fokhagyma’ <i>Mózes</i>
kereskedő	<i>Krachmógen</i> ’csödkedvelő’
rövidáru-kereskedő	<i>Kurz</i> ’rövid’ <i>Salamon</i>
szegény tanító	<i>Nüte Lochstopper</i> ’lukstoppoló’
illatszergyár-tulajdonos	<i>Rosenduft</i> ’rózsaillat’
kéregetők, koldusok	<i>Snorrer/Schnorrer</i> (jidd.) ’koldus, kéregető’ (vö. Blau–Láng 1941/1995) <i>Rachmónesz</i> (~ jidd. <i>ráchmonesz</i> ’irgalom, könyörület’ (vö. Blau–Láng 1941/1995)
utazóügynök	<i>Zalme Noch</i> ’még’
a tej felvizezése mellett állást foglaló figura	<i>Zuvielwasser</i> ’túl sok víz’ <i>Szepl</i>

4. táblázat. Beszélő nevek a névanyagban

¹¹ Érdemes kiemelni, hogy ez a családnév az 1937-es évfolyamban található (BJ. 1937. márc. 15., 7.), a névalak tehát Hitler megszólítására, titulására játszik rá.

7. ZSIDÓ CSALÁDNÉV-VÁLTOZTATÁSOK MEGJELENÍTÉSE A BORSSZEM JANKÓBAN

7.1. A zsidók családnév-változtatása, különös tekintettel a 20. század első felére

A névváltoztatások honi mozgalmáról, illetve a zsidóságnak ebben való részvételéről szólva elsősorban ennek az összetett jelenségnek alábbi aspektusai emelendők ki: a **nemzetiségi erőviszonyok**, a névváltoztatások (túlnyomórészt névmagyarosítások) **asszimilációs szerepköre**, az **identitás modernizációját** célzó stratégia („magyar zsidó” = „modern zsidó”), valamint az **életstratégia individualizálása** (vö. Karády 2009: 43–53).

A névváltoztatások és a nemzetiségi erőter összefüggését mutatja, hogy a korszak névideológiájával összhangban (lásd Maitz 2008) a nemzetállam-építés támogatását a családnév megváltoztatása – a formális magyar asszimiláció látványos aktusaként – elsősorban a tulajdonnevek már említett látszólagos információtartalma miatt jelentette a „nem magyar név → nem magyar nyelvű → nem magyar származású → nem magyar személy” (Farkas 1999: 82) gondolatmenet¹² alapján. A családnév-változtatás mellett természetesen más asszimilációs jelenségre is utalnunk kell e kérdés kapcsán, így például a nyelvi asszimilációra, illetve a hivatalosan deklarált magyar anyanyelvűségre mint „nyelvi lojalításra” (Karády 2009: 45).

Az egyéni életstratégia individualizálásának történelmi hátterét II. József 1787-es, a zsidók névviselésére vonatkozó rendelete jelenti, amelynek következményeként a zsidó családnevek „az államhatalom által oktrojált” (Karády 2009: 50), és gyakran csak zsidók által viselt német nevek voltak. Ebből következően többnyire stigmatizálttá, illetve csoportsajátosságukból adódóan egyfajta „kollektív kijelöltetés” (Karády 2009: 50) alapjává is váltak, így a zsidóság aktív részvétele a névmagyarosítási mozgalomban a stigmakezelésnek is része volt.

A névmagyarosítási mozgalom **történeti kronológiáját** és **számadatait** tekintve (Karády 2001: 126–131) megállapítható, hogy a zsidóság részvétele a névmagyarosításban 1835-től kezdve egyre növekvő tendenciát mutat, a századforduló után, 1919-ig – eltekintve az 1914-es évtől – a nevüket megváltoztató személyek több mint 60%-a zsidó (vö. Karády 2001: 128 és Karády–Kozma 2002: 76) volt. Az 1920-as év a névváltoztatási mozgalom etnikai és felekezeti dimenzióit tekintve a korabeli történeti-politikai erőter következményeként

¹² Ehhez gondolatsorhoz kapcsolhatók a névmagyarosítások esztétikai vonatkozásai is, vagyis az „idegen név” – „csúnya név” és a „magyar név” – „szép név” mint korrelatív párok, továbbá a „szép név” kanonizált társadalmi definíciója (vö. Karády 2009: 53), amelyről a későbbiekben, a névváltoztatások élclapi reprezentációja során még lesz szó.

trendváltást hozott: 1920-tól a 30-as évek elejéig az izraelita felekezethez tartozó névváltoztatók száma jelentős hanyatlást mutat (Karády–Kozma 2002: 136, ehhez lásd még Karády 2001: 132–133).¹³ (A zsidó névváltoztatási mozgalom csökkenése mögötti komplex társadalomtörténeti folyamatokhoz lásd Karády–Kozma 2002: 136–143.) A 20-as évek végére és a 30-as évek első felében a zsidók névváltoztatására vonatkozó szigorú korlátok és diszkriminatív bánásmód enyhült (Karády–Kozma 2002: 137), ugyanakkor ezen időszak zsidó névváltoztatásainak számát vizsgálva fel kell hívnunk a figyelmet arra az antiszemita krízishelyzetre is, amely véget vetett a zsidóság körében domináns asszimiláns magatartásnak, és egyfajta zsidó disszimilációt alakított ki (vö. Karády–Kozma 2002: 138–139).

A névváltoztatások kvantitatív vonatkozásai közül kiemelendő a névmagyarosítók lakóhelyi megoszlása: a 19. század végén és a 20. század első évtizedében a zsidók körében (is) meghatározó volt a nagyvárosi, elsősorban budapesti lakosság preferenciális részvétele a mozgalomban.

7.2. A zsidó családnév-változtatások reprezentációja az élclapi névanyagban

7.2.1. Magyarosított családnevek a korpuszban

A teljes korpuszban a magyarosított nevek aránya az alábbiak szerint alakul.

Év	Családnevek (db)	Ebből magyarosított	
		db	%
1901	249	28	10,44
1910	90	21	21,11
1920	121	13	16,53
1929	66	8	12,12
1933	122	7	5,74
1937	59	4	6,78
Összesen	707	81	11,46

5. táblázat. A magyar, illetve magyarosított családnevek száma a korpuszban

A táblázat jól szemlélteti a 19. század végi névanyagban is megfigyelt tendenciát: az élclapban szereplő nevek többsége (88,12%) **nem magyarosított**. Ez elsősorban az adott etnikai csoport azonosíthatóvá tételével és archetipizálásával magyarázható, illetve azzal,

¹³ A folyamatot 1930-ban elemző, „elkötelezetten antiszemita” (Karády–Kozma 2002: 138) Kovács Alajos ezt a zsidókkal szemben a Tanácsköztársaság időszaka után kialakuló bizalmatlansággal magyarázza, amely miatt a zsidóság már nem ragaszkodott annyira nevének magyarosításához (Kovács 1930: 239). (Ehhez lásd még Karády–Kozma 2002: 137).

hogy a Borsszem Jankó elsősorban az ortodox zsidóságot állította pellengérré, amely ténylegesen kisebb mértékben vett részt a névmagyarosítási mozgalomban.

Érdemes összevetni az adatokat a korábbiakban kifejtett korabeli, tényleges tendenciákkal is: 1920 után az élclapi névanyagban is **csökken** a magyarosított családnévvel rendelkező zsidó figurák száma. Ez azért is figyelemre méltó, mert hasonló folyamat rajzolódott ki a korábbiakban az „ősmagyar” vagy történelmi magyar egyénnevek kapcsán a két világháború közötti időszak névanyagában (lásd 3. táblázat).

A magyarosított családnéveknél (a korábbi időszakhoz hasonlóan) az „eredeti nevet” csak néhány esetben ismerjük: *Bernstein Arnold* > *Borostány-Borostyán*¹⁴ *Attila, Deutsch* > *Drága, Eibenschütz* > *Erdélyi, Holländer* > *Hollósi, Kohn* > *Kende, Lefkovics* > *Lengyel, Löwy* > *Lantos, Rosenthal* > *Reményi, Teitelbaum* > *Tündérlaky*. Az utóbbi esetben érdemes megemlíteni a név irodalmi vonatkozásait, annál is inkább, mert az élclapban a *Tündérlaky (Teitelbaum) lányok* megnevezéssel találkozunk. A névalak említése Heltai Jenő *A Tündérlaki lányok* című vígjátékára játszik rá, ahol a *Berg* nevű színésznő változtatja nevét *Tündérlaki*-ra foglalkozása miatt (T. Somogyi 2009: 321). A vicclap a darabnak ezt a mozzanatát használja fel, eredeti névként azonban a zsidó családnévanyagban ténylegesen gyakori *Teitelbaum*-ot (‘datolyapálmafa’) tünteti fel, így hozva létre a fiktív névváltoztatási folyamatot.

A felsorolt nevekben a folytonosság jelzésére szolgáló eljárások közül a kezdőbetű megtartásával találkozunk. A megváltoztatott nevek között találunk példát az etnikai azonosság elutasításával indokolható névváltoztatásra (vö. Kozma 2007: 99) is: *Zsidó* > *Váradi*.¹⁵

A korpusz magyarosított családnéveinek rendszerezésére az összevethetőség céljából a Kozma István (2009: 163) által, a névtani szakirodalomban e témában alkalmazott tipológiákra támaszkodva kidolgozott, a magyarosított családnévek jelentéstani alapú tipológiáját megadó kategorizációját¹⁶ használok. A Kozma-féle kategóriákat a műfaji sajátosságok, illetve Tamás Ágnes (2010) rendszerezése alapján az „álhelynév” kategóriával egészítem ki, amely azonban – hasonlóan a többi, a természetes családnévrendszerből, jelentéstani és morfológiai kategóriákból kilógó, magyarosított kategóriákhoz – szintén bizonytalannak tekinthető.

¹⁴ A kétfajta írásmóddal megjelenő családnév vélhetően a katolikus és a protestáns helyesírás eltéréseire (vö. *keresztény* ~ *keresztyén*) játszik rá, ezzel is ősi vonást kölcsönözve a névalaknak.

¹⁵ Ebben az esetben érdemes kitérni a névváltoztatást kísérő reakcióra is. Az esetről (*Zsidó István, Zsidó Ferenc* és *Zsidó József* sárvári lakosok névváltoztatásáról) beszámoló levélíró szerint a – névmagyarosítók közt ténylegesen kedvelt – *Váradi* név választását *Grosswardein*, vagyis *Nagyvárad* indokolta, ahol nagy zsidó ortodox közösség élt (BJ. 1920. december 19., 5).

¹⁶ Hangsúlyozandó, hogy a mesterséges családnévek besorolása a névrendszertanban bizonytalan. Elemzésemben a Kozma-féle tipológiát az összevethetőség céljából használok. A rendszerezés során azokat a kategóriákat említem, amelyekre a vizsgált korpuszban találtam példát.

Jelentéstani kategóriák		Év					
		1901	1910	1920	1929	1933	1937
Helynévből vagy helyet jelölő közszből							
	Helység-nevekből	Bürgözdí, Esterházi, Herczeghalmi, Hunyadi/Hunyady, Kaplonyi, Kenderessy, Pretóriai, Rákóczi, Rózsadombi, Solymossi, Széchenyi/Szécsényi, Zicsi	Apponyi, Bercsényi, Garai, Rákóczi, Szabolcsi, Szatmári	Erdélyi, Hollósi (Hollós), Váradi	Berki, Lipótvárosi	–	Duklai
	Egyéb helynévből	Verandai	–	–	–	–	–
	Álhelynévből	Bükkfalusi, Gyöngyházi, Háromszegvárai, Hárshalmi, Smajgerházi, Szentignáczy, Tizenháromhalmi	Hühóthy. Zsrai	Tündérlaky	Rothkövi	–	–
Keresztnévből		–	–	Dezső, Gerő	–	–	–
Puszták közszből							
	Nép-, népcsoportnév	–	Héber, Kun (2)	Lengyel	–	–	–
	Foglalkozás, tevékenység	–	–	Lantos, Varga	Kardos, Komlós (2)	Kardos (2), Sós, Vámos	–
	Társadalmi, vagyoni helyzet, méltóság	Kende	–	Polgár	–	–	–
	Tulajdonság, állapot	–	Agg, Roszmájú (sic!)	Drága		Kondor (3)	Kondor (3)
	Tárgy, élőlény, természeti jelenség	–	Bőr, Búza, Mandula, Puszpáng, Vér	Borostyán (Borostány)	Virág		
Egyéb magyarosított							
	Egyéb -i, -fi/-fy képzős	Bűjti, Dalfi, Kékfi, Szolmási	Hosenknopffy,	Reményi	Leventei (Kardoss),	–	–
Egyéb, besorolhatatlan		Pócs	Husz, Kossuth	–	–	–	–

6. táblázat. A korpuszban található magyarosított családnevek jelentéstani rendszerezése

A Kozma István (2009) által vizsgált, a 20. század elejére vonatkozó adatok szerint a zsidók körében a közszoói, illetve a keresztnévi eredetű családnevek számítottak a leginkább gyakorinak, ugyanezt állapította meg Forgács Krisztina az 1933-as év izraelita névváltoztatásai kapcsán (Forgács 1987: 155).

Az élclapi korpuszban található magyarosított nevek szám szerinti eloszlása (7. táblázat) azt mutatja, hogy a századfordulón még a helynévi/álhelynévi eredetű családnevek vannak többségben, hasonlóan a 19. század végi anyaghoz (Tamás 2010: 86). Az álhelynévi családnevek azért is emelendők ki, mert ezek esetében a leghangsúlyosabb a magyarosított családnév és így a névmagyarosítási aktus kigúnyolása.

Jelentéstani kategória Év	Helynévből/álhelynévből		Közszóból	
	db	%	db	%
1901	22	78,57	1	3,57
1910	8	38,09	10	47,61
1920	4	30,76	6	46,15
1929	3	37,50	4	50,00
1933	0	0	7	100,00
1937	1	25,00	3	75,00
Összesen	38	46,91	31	38,27

7. táblázat. A korpuszban található helynévi/álhelynévi és közszoói magyarosított családnevek száma évfolyam szerinti bontásban

A fenti táblázatból látszik, hogy a 20-as évektől kezdve a helynévi/álhelynévi magyarosított családnevek helyett a közszoóiak kerülnek többségbe, ezek nagy része a tényleges névanyagban is megtalálható, illetve a dominánsan zsidók által választott nevek közé sorolható (pl. *Gerő, Kun, Vámos*; vö. Kozma 2009: 160). A teljes korpuszban azonban – eltérve a zsidók körében megállapított tényleges névmagyarosítási gyakorlattól – a helynévi/álhelynévi családnevek száma nagyobb.

A korpusz magyarosított családnevei közül számos szerepel a különböző, speciális szempontok alapján összeállított (zsidó írók, zsidó családok nevei) névjegyzékekben (Fenyves 2010: 278–291, Kempelen 1999: xi–xxviii), illetve a Forgács Krisztina (1990) által az 1869 és 1945 közötti zsidó névmagyarosításokat feldolgozó névanyagban, pl. *Erdélyi, Fónagy, Gerő, Kalmár, Kardos, Kun, Lantos, Reményi, Vámos*. A Forgács-féle névállományból (1990: 52–95) kiemelhetők azok a névváltoztatások, amelyekre a Borsszem Jankóban is találunk példát: *Bernstein > Borostyán, Holländer > Hollós, Kohn > Kende, Kohn > Kun/Kún*.

Az élclapi korpusz valós adatokkal való összevetésére lehetőségünk nyílik az 1901 és 1913 közötti névváltoztatások izraelita vallású résztvevőinek nevét tanulmányozva is.¹⁷ Noha ezen adatok teljes körű vizsgálata szétfeszítené jelen dolgozat kereteit, az egy kevésbé körültekintő elemzésből is jól látszik, hogy a Borsszem Jankónak az asszimiláns zsidóságot támogató profilja a 20. század elejére egyre erőteljesebben befolyásolja a névmagyarosítás lapbéli reprezentációját, mivel az 1910-es utáni évfolyamokban megjelenő nevek 45,28%-a a valós névmagyarosítási esetek között is megtalálható.

Az elemzett névanyagban található családneveket **alaktani-ortográfiai szempontból** vizsgálva számos esetben felfedezhetők a családnév-változtatások során elkövethető „hibák” (vö. Benkő 1948–1949). Ide sorolandók többek között a kettős ss-ek és ff-ek, az -i képzővel ellátott, nem létező településnevek vagy más közigazgatási egységek, jellemzően budapesti városrészek, illetve az y-os végződés. Megemlítenő továbbá a névmagyarosítások során divatos Szent- előtag, a helynévi kötődésű -házi és a -fi/-fy/-ffy végződés is. A *Hosenknopffy*, valamint a *Rothkövi* névváltoztatási szempontból vegyes alaknak is tekinthető.

A fenti példák esetében alapvetően jellemző a régies írásmód, valamint olyan névformánsok (-fi/-fy) előfordulása, amelyekhez az előkelő származás képzele kötődött (vö. Benkő 1948–1949: 42). (Ehhez lásd még Karády 2001: 145–150; Farkas 2004: 52; 2010: 16–17; 2012.) Ugyanez igaz a kettős családnevekre is, amelyek a kollektív tudatban szintén egyfajta társadalmi presztízzsel fonódtak össze (vö. Farkas 2004: 54). Az utóbbira a névanyagban több példát is találunk: *Hollósi Hollós*, *Leventei Kardoss* és *zalabéri Bier*, ahol az első tag akár nemesi előnévként is értelmezhető.

Ezek a jellemzők az élclapi névanyagban a családnév-változtatások reprezentációja során a „szép név” kanonizált társadalmi funkciójának (vö. Karády 2009: 53) kiemelésére utalnak, és a „régies, nemesi jellegű, valamint romantikus, jó hangzású stb. nevek” (Farkas 2010: 16) felvételére való törekvésre reflektálnak, és egyszersmind humorforrásként is funkcionálnak. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy az élclapbeli magyarosított családneveknek csak 31,20%-a rendelkezik -i/-y/-fi/-fy/-ffy végződéssel vagy más, archaizáló alaktani jeggyel (pl. *cz*, *ss*, *th*), ortográfiaiilag tehát nem ezek a jellemzők vannak többségben, a zsidóság tényleges felvett névanyagát tekintve azonban **felülreprezentáltak**. A fent említett családnévvégzódések és egyéb alaktani elemek ugyanis Kozma István 20. század elejére vonatkozó anyaga alapján az izraeliták tényleges névmagyarosításai során meglehetősen ritkák voltak (vö. Kozma 2009:

¹⁷ Az engedélyezett névváltoztatások féléves összesítő listái alapján. Az anyag korpuszba rendezése még zajlik. Az adott periódusból az 1901 és 1913 közötti időszak anyaga jelenleg a legjobb, 64,7%-os feldolgozottságú, 22 389 adatot tartalmaz, és digitális adatbázis formájában kereshető. Az aktuális adatok rendelkezésemre bocsátását Kövesdi Istvánnak ezúton is köszönöm.

162–164). Az 1901 és 1913 közötti izraelita névváltoztatások mindössze 0,07%-ában található -y-os végződés, 0,15%-ában *Szent-* előtag, 0,03%-ában *-házi* vagy *-halmi* utótag, 0,19%-ában *-fi* végződés. A felülreprezentáltság oka, hogy az említett alaktani jegyek alkalmasak leginkább arra, hogy a magyarosított családneveket és az azokat viselő figurákat gúny tárgyává tegyék. Az élclap szerzői a magyarosított családnevek megalkotása, illetve használata során ugyanakkor – bár a műfaj alapján talán nem ezt várnánk – kevésbé éltek az alaktani jellegzetességek adta humorforrással. Ez ismét a lap profiljával magyarázható, hiszen a Borsszem Jankó célja alapvetően nem az asszimiláns, neológ zsidóság nevetségessé tétele volt, a megszólítandó nem zsidó olvasói réteg számára azonban ilyen módon jelöltté lehetett tenni a magyarosított nevet viselő zsidó figurákat.

A magyarosított családnevek humorforrásként való megjelenéséről az álhelynévi nevek kapcsán esett már szó, a következőkben további olyan morfológiai, illetve szemantikai jellemzőkre térek ki röviden, amelyek szintén a nevek általi humorteremtést szolgálták. A már ismertetett okokból a *-fi/-fy* képzős névalkotás poén forrása lett az alábbi esetekben: *Dalfi*, *Kékfi*. A lap vizsgált számaiban e neveknél az eredeti családnév nem ismert, a Herkó Páterből azonban kiderül, hogy a *Dalfi* (ott *Dalfy*) a *Singer* 'énekes' magyarosítása (Tamás megj. e.), ebből kiindulva pedig feltehető, hogy a *Kékfi* a gyakori *Blau* 'kék' megváltoztatása lehet. A magyarosított családnevek között is találunk példát beszélő névre (*dr. Hühhóthy Gerő*, az okoskodó orvos), valamint a szerzők a névferdítés eszközével is élnek (a két *Kohn* közül az egyik új családneve *Kende*, míg a másiké *Zsebkende*, egy *Rosmayer* nevű kereskedőt pedig *Roszmájú*-ként [sic] emlegetnek). Jellemző megoldás továbbá – hasonlóan az antiszemita Herkó Páterhez (vö. Tamás megj. e.) –, hogy az izraelita szereplők ismert (fő)nemesi családok, közismert történelmi, politikai személyiségek nevét kapták: *Esterházi*, *Hunyadi/Hunyady*, *Rákóczi/Rákóczy*, *Széchenyi/Szécsényi*, *Zicsi*. Az antiszemita élclaptól eltérően a Borsszem Jankóban a történelmi magyar családneveket viselő zsidó figurákhoz nem kapcsolódik külön negatív kommentár.

A zsidókhoz kötődő családnév-változtatások Borsszem Jankó-beli reprezentációjának kapcsán egy szerkezeti jelenségre hívom még fel a figyelmet: magyarosított családneveket viselő zsidó figurák kizárólag egy valós, korabeli, fővárosi kávéház nevét viselő, Lloyd kávéház című rovatban, illetve néhány karikatúra kísérő szövegében bukkannak fel. A kávéházi miliőben zajló párbeszédet, a zsidóság nagypolgári rétegét kigúnyoló vicceket tartalmazó rovat a zsidóságnak a kávéházi kultúrában betöltött meghatározó szerepére (vö. Zeke 1995) reflektál. Kiemelendő, hogy mind az álhelynévi, mind az archaizáló alaktani

jeggyel rendelkező magyarosított családnevek a Lloyd kávéház című rovatban szerepelnek, egyúttal egy adott réteget állítva pellengérré.

7.2.2. A névmagyarosításra reflektáló szövegek

A névváltoztatásnak az élclapi szövegekben jelentkező megítéléséről szólva – Tamás Ágnes megfigyeléséhez (Tamás megj. e.) hasonlóan – azt mondhatjuk, hogy a Borsszem Jankóban **nem találunk a névmagyarosítást minősítő, kigúnyoló szövegeket**, ez vélhetően szintén a lap profiljával, az asszimiláns zsidóságot támogató attitűdjével magyarázható.

Találkozunk azonban olyan megjegyzésekkel, amelyek a névmagyarosításra mint jelenségre utalnak, ahogy az alábbi szövegrész is: „Vajjon, a másik, a Lefkovics úr: miért magyarosította a nevét épen Lukácsra? Azért, mert a Lukács-név a legelőkelőbb pénzügyi kapacitások neve nálunk. A Lukácsok azonban sajnálják, hogy ők a névmagyarosítás után miért nem inkább Lefkovicsok” (BJ. 1901. február 3., 9).

7.2.3. Összegzés

A zsidók általi családnév-változtatások élclapbeli reprezentációjára a 20-as évektől kezdve erőteljesebben hat a lap asszimiláns zsidóságot támogató attitűdje (vö. 2.2.), mivel a családnevek nagy része jelentéstani, illetve névszerkezeti típusait tekintve igazodik a valós névmagyarosítási szokásokhoz (a közszoói családnevek kerülnek többségbe), és a tényleges névanyagban is megtalálható. A teljes korpuszban azonban a helynévi/álhelynévi családnevek száma nagyobb. A lap profiljával magyarázható az is, hogy a korpuszban található magyarosított családnevek esetében az előkelő, ősi származás képzetének megteremtésére hivatott alaktani jegyek – bár a valós adatokhoz felülreprezentáltak – kevésbé dominálnak, az ilyen jellegű családneveket viselő figurák pedig többnyire a zsidóság nagypolgári rétegéhez tartoznak.

A tényleges korabeli tendenciákhoz hasonlóan az élclapban megjelenő magyarosított családnevek száma folyamatosan csökken. Ez a 20-as, és főként a 30-as évektől kezdve változóban lévő politikai erőtérrel magyarázható, amelybe jobban beleillett az ortodox – és így többnyire nem magyarosított családnévvel felruházott – figurák szerepeltetése.

8. A NÉVELEMEK SORRENDJE ÉS KULTURÁLIS KONGRUENCIÁJA

Az élclapi névanyag elemzésében új szempont a névelemek közti kulturális kongruencia tanulmányozása. Ez a vicclap műfaji sajátosságai mellett azért is hozhat érdekes eredményeket, mert a fikciós névanyag esetében nem kell számolni az anyakönyvi és más névváltoztatási korpuszokban a család- és keresztnév együttes vizsgálatának adatvédelmi akadályával (vö. Fenyves 2010: 214). Az élclapi névadás kulturális aspektusú vizsgálata során figyelembe veendő a magyar személynévrendszer sajátossága, a családnevet követő egyénnev is, hiszen egy más kultúrájú népcsoport ábrázolásakor az eltérő vagy a magyarral megegyező névsorrend is jelentőséggel bír.

8.1. Névsorrend

A névsorrend tekintetében a vizsgált korpusz a mutatott tendenciák szerint két nagyobb periódusra bontható. A századfordulótól a 20-as évek elejéig a magyar sorrendű alakok számaránya folyamatosan növekszik, míg a 30-as évek elejére ez a szám visszaesik, és egy 1937-ig tartó, újból növekvő tendencia veszi kezdetét (8. táblázat).

Év	Teljes (családnév és keresztnév) névvel rendelkezik (db)	Ebből magyar névsorrendű (db)	Összesen (%)
1901	224	64	28,57
1910	66	44	66,66
1920	94	57	63,33
1929	46	14	30,43
1933	87	35	40,23
1937	22	20	90,90
Összesen	539	234	43,41

8. táblázat. A teljes, magyar sorrendű nevek száma a korpuszban

A korábbi részelemzések során már megállapítottuk, hogy mind az „ösmagyar” vagy történelmi magyar egyénnevek, mind a magyarosított családnevek száma csökken a 20-as évektől kezdve, és ebbe a folyamatba illeszkednek a névsorrend kapcsán tapasztaltak is. Ezt a jelenséget a korabeli szociokulturális és politikai viszonyok kontextusában vizsgálva ismét azt mondhatjuk, hogy az antiszemitizmus erősödésének idején az asszimiláns zsidóság szószólójaként számon tartott élclap az idegen névsorrenddel teszi felismerhetővé és archetipizálja az ortodox zsidóságot. Ezt szemléltetik az alábbi nevek: *Gedalje Blauduft*,

Leopold Bimsenstein, Naftóle Mermelstein, Códok Wasservogel, (1929), Dovidl Hinterisch, Jankev Klatsch, Mendele Süßmilch, Chájem Topp (1933).

A névsorrend kapcsán további vizsgálandó kérdés, hogy a magyarosított családnevek esetében milyen az élclapban megjelenő névelemek sorrendje: a magyarosított családnevet és egyénnevet is viselő figurák 94,23%-a magyar sorrendű nevet visel (pl. *Kun Bertalan, Mandula Izidor, Reményi Mózes, de Izidor Tizenháromhalmi*).

8.2. A névelemek kulturális kongruenciája

Az izraeliták személynévhasználatának vizsgálatába Fenyves Katalin (2009) vonta be először a névelemek kulturális kongruenciájának tanulmányozását, a korpuszának alapját a Szinnyi József-féle írói lexikon zsidó művészeinek névmagyarosításai adták. Elemzésében a szerző megállapítja, hogy „bizonyos személynevek feltűnő módon inkább magyar, mások inkább idegen – természetesen leginkább német – családnevek mellett fordulnak elő” (Fenyves 2009: 149).

A Fenyves által felsorolt összes egyénnév kulturális sajátosságának bemutatására nincs mód, ezért azokat a férfi egyénneveket¹⁸ emelem ki, amelyek a vizsgált élclapi korpuszban is szerepelnek. Eszerint a *Béla*, a *Dezső* és a *Gyula* tanúskodik erősebb magyar kulturális vonzalomról, míg az *Adolf*, az *Ignác*, a *Lipót*, valamint a *Mór/Móric* jellemzően német, illetve zsidó kulturális kötődést mutat (Fenyves 2009: 149).

A német, illetve zsidó kulturális kötődést valószínűsítő nevek esetében az élclapi névanyag megfelel a Fenyves által leírtaknak (Fenyves 2009: 149): családnévvel együtt állva a *Mór/Móric* 86,70%-ban német(es) vagy zsidós családnévvel kapcsolódik össze, ugyanez az arány az *Adolf/Dolfi* esetében 78,57%, az *Ignác*-nál 75%, a *Lipót* pedig minden esetben német(es) családnévvel áll. Ezek az egyénnevek tehát **kulturálisan kongruensek** a mellettük található családnévvel.

A tipikusan magyar egyénnevek esetében azonban mást tapasztalunk: ezek **kulturális inkongruenciát** mutatnak a hozzájuk kapcsolódó jellemzően nem magyar nyelvi eredetű családnévvel. A Fenyves-féle felsorolásban és az élclapi névanyagban egyaránt megtalálható keresztnévek közül a *Béla* és a *Dezső* német vezetéknévvel (*Berger* és *Krehntopp*) egészül ki, ugyanez igaz a *Gyula*-ra is, amely mellett a *Krehntopp*, a *Rosenberg*, illetve a *Steinitz* családnevet találjuk.

¹⁸ A Fenyves-féle korpusz sajátosságaiból fakadóan a szerző csak férfi egyénneveket ismertet.

A névelemek közti kulturális inkongruencia még erőteljesebb az „ősmagyar”, illetve **történelmi magyar egyénnevek** esetében; az ilyen jellegű egyénnevek 95%-ban német(es) családnév mellett állnak. Erre a jelenségre szemléletes példák az alábbiak: *Feigelstock Bendeguz* (sic), *Kohn Töhötöm*, *Lebersaft Attila*, *Zwetschkenblau Töhötöm*. Ellenpéldaként csupán két név említhető: *Kékfi Árpád* és *Rákóczi Árpád*.

Az „ősmagyar” vagy történelmi magyar egyénnevek esetében a családnévek kulturális inkongruenciája a névadásban megjelenő szándékolt humorteremtést is példázza.

A kulturális inkongruencia teremtette humor része az is, hogy a magyarosított családnévvel rendelkező zsidó figurák legtöbbször német eredetű vagy tradicionálisnak számító zsidó egyénnevet viselnek (9. táblázat).

Év	Magyarosított családnévvel rendelkezik (db)	Ebből speciálisan magyar/magyarrá vált keresztnévvel rendelkezik	
		db	%
1901	26	3	11,54
1910	19	5	26,31
1920	20	5	25,00
1929	8	0	0
1933	7	0	0
1937	4	1	25,00
Összesen	84	14	16,67

9. táblázat. A család- és keresztnevek közti kulturális kongruencia a vizsgált korpuszban

Így találkozhatunk *Bőr Leó*, *Gyöngyházi Izidor*, *Hárshalmi Naftali*, *Herczeghalmi Pinkász*, *Kaplonyi Izrael*, *Reményi Mózes*, *Szentignáczy Pinkász* vagy *Vér Mór* nevű izraelita szereplővel is a Borsszem Jankó hasábjain.

Különösen hangsúlyos ez a tendencia a (fő)nemesi, illetve magyar történelmi vonatkozású családnévet viselőknél (*Kossuth Jeremiás*, *Rákóczi Izidor*, *Széchenyi Kóbi*, *Zicsi Éliás*); közülük mindössze egy figura, a korábban is említett *Rákóczi Árpád* kapott magyar keresztnevet. Az élclapi névanyagban a **magyarosított családnévek** esetében is egyértelműen érvényesül a **kulturális inkongruencia**, hiszen az egyénnévvel is rendelkező figuráknak mindössze 4,41%-a visel magyar keresztnevet. Feltűnő ugyanakkor, hogy – ahogy a korábbiakban már utaltam rá – az élclapi névalkotók ebben az esetben nem élnek a névsorrend adta humor lehetőségével.

9. ÖSSZEGZÉS ÉS KITEKINTÉS

A Borsszem Jankó 1901 és 1937 közötti évfolyamainak zsidó figurákra vonatkozó névanyagát tanulmányozva megállapítottuk, hogy a férfi egyénnevek között továbbra is a hagyományörző zsidó nevek domináltak, ám megjelentek a valós zsidó névadásban is meglévő „ősmagyar” vagy történelmi magyar nevek, az élclapi névadás tehát reflektál a tényleges névadási szokások megváltozására. A családnevek a vizsgált korszak végére sematizálódtak, jelentéstani szempontból – a műfaji sajátosságok miatt is – a tulajdonságot jelölő nevek voltak többségben.

Az elemzés során megállapított tendenciák közül kiemelendő, hogy a 20-as évektől – vélhetően az egyre erőteljesebben megjelenő antiszemitizmus miatt – az élclap névanyagában csökkent a magyar egyénnevek és magyarosított családnevek száma. Ez összefüggésben van a lapnak az asszimiláns zsidóságot támogató, a zsidók nagypolgári rétegét elítélő profiljával is, amely – mint a dolgozatból kiderült – több szempontból is befolyásolja a Borsszem Jankóban a zsidó figurákra vonatkozó névadást: a névmagyarosítás aktusa explicit nem gúny tárgya, a humoros, magyarosított családnevek viselői pedig elsősorban nagypolgári zsidó szereplők.

A vizsgálat rámutatott, hogy az élclapi névanyag tanulmányozásakor a névelemek kulturális kongruenciája is fontos szempont, mivel a nevek általi humorteremtés egyik eszköze: a Borsszem Jankóban a hangsúlyozottan magyar egyénnevet viselő figurák túlnyomó többsége kulturálisan inkongruens családnevet visel, a történelmi magyar családnevek mellett pedig szinte mindig idegen kulturális kötődést kifejező egyénnev áll.

A kutatás további irányát jelentheti a már ismertetett szempontok még alaposabb vizsgálata, az élclapi fiktív nevek alkotásmódjának összevetése más humoros műfajok (viccek, paródiák) névadási módszereivel, valamint további vizsgálat tárgya lehet az élclap szerzőinek és közönségének szociokulturális és politikai háttere is.

FORRÁSOK

A Borsszem Jankó alábbi évfolyamai: 1901, 1910, 1920, 1929, 1933, 1937.

IRODALOMJEGYZÉK

- Benkő Loránd 1948–1949. A családnév-változtatás kérdései. *Magyarosan* 17: 40–5, 65–76; 18: 1–6.
- Blau Henrik – Láng Károly (szerk.) 1941/1995. *Szájról-szájra* (sic). *Magyar-jiddis szógyűjtemény*. Chabad Lubavics Zsidó Nevelési és Oktatási Egyesület Budapest. (Hasonmás kiadás.)
- Borsányi Ferenc 1995. A régi zsidóság és nyelvei. In: Blau Henrik – Láng Károly szerk. 1941/1995: 9–13.
- Buzinkay Géza 1983. *Borsszem Jankó és társai. Magyar élclapok és karikatúrák a XIX. század második felében*. Corvina Kiadó. Budapest.
- Buzinkay Géza 1988. Társadalmi karikatúrák az élclapokban. In: Buzinkay Géza (szerk.): *Mokány Berczi és Spitzig Itzig, Göre Gábor mög a többiek... A magyar társadalom figurái az élclapokban 1860 és 1918 között*. Magvető Könyvkiadó. Budapest. 695–708.
- Dersi Tamás 1973. A Borsszem Jankótól a Herkó Páterig. In: Dersi Tamás. *Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok*. Szépirodalom Könyvkiadó. Budapest. 5–41.
- Farkas Tamás 1999. A magyar családnév (látszólagos) információtartalma és a névváltoztatások háttere. In: Kugler Nóra – Lengyel Klára (szerk.): *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék. Budapest. 80–86.
- Farkas Tamás 2004. A családnevek konnotációjáról. *Névtani Értesítő* 26: 49–57.
- Farkas Tamás 2009. Családnévrendszer, névhasználat, névváltozás nyelvi-kulturális kontaktushelyzetben. *Névtani Értesítő* 31: 27–46.
- Farkas Tamás 2010. A -fi végű magyar családnevek típusai és története. *Névtani Értesítő* 32: 9–31.
- Farkas Tamás 2012. Az ipszilonos nevekről. Egy helyesírási jelenség a nyelvi-kulturális térben. In: Balázs Géza – Veszelszki Ágnes (szerk.): *Nyelv és kultúra. Kulturális nyelvészet*. Inter Kultúra-, Nyelv- és Médiakutató Központ Kht. – Magyar Szemiotikai Társaság – PRAE:HU Kft. – Palimpeszt Kulturális Alapítvány. Budapest. 301–308.
- Farkas Tamás – Kozma István (szerk.) 2009. *A családnév-változtatások történetei időben, térben, társadalomban*. Gondolat Kiadó – Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.

- Fenyves Katalin 2009. Hirschlből Szarvady és Ábrahám fia, Jenő: a névválasztás mint akkulturációs stratégia. In: Farkas–Kozma szerk. 2009: 137–153.
- Fenyves Katalin 2010. *Képzelt asszimiláció? Négy zsidó értelmiségi nemzedék önképe.* Corvina Kiadó. Budapest.
- Forgács Krisztina 1987. Zsidó névmagyarosítás a XX. század 30-as éveiben. *Névtani Értesítő* 12: 149–161.
- Forgács Krisztina 1990. *Zsidó névmagyarosítás.* Bölcsészdoktori értekezés. ELTE BTK. Kézirat.
- Frojimovics Kinga 2003. Jewish Naming Customs in Hungary from the Turn of the Twentieth Century until the Holocaust. Elhangzott: *The 23rd International Conference on Jewish Genealogy, July 20–25, 2003, Washington D. C.*
<http://www.jewishgen.org/hungary/2003nameskinga.html> (2012. 12. 10.)
- Frojimovics Kinga – Komoróczy Géza – Pusztai Viktória – Strbik Andrea (szerk.) 1995. *A zsidó Budapest. Emlékek, szertartások, történelem. I–II.* Fővárosi Önkormányzat – MTA Judaisztikai Kutatócsoport. Budapest.
- Gyurgyák János 2001. *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris. Budapest.
- Hajdú Mihály 2002. A héber-zsidó névadás. *Névtani Értesítő* 24: 67–79.
- Hajdú Mihály 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek.* Osiris. Budapest.
- Hanák Péter 1999. *A kert és a műhely.* Balassi Kiadó. Budapest.
- Haslinger, Peter 1993. Ungarn und seine Nachbarn 1918–1938 in den Karikaturen der satirischen Zeitschrift „Borsszem Jankó”. *Ungarn-Jahrbuch* 21: 63–87.
- Karády Viktor 1997. *Zsidóság, polgárosodás, asszimiláció.* Cserépfalvi. Budapest.
- Karády Viktor 2001. *Önazonosítás, sorsválasztás. A zsidó csoportazonosság történelmi alakváltozásai Magyarországon.* Új Mandátum Kiadó. Budapest.
- Karády Viktor 2009. A névmagyarosítások társadalomtörténeti összefüggései. In: Farkas–Kozma szerk. 2009: 41–57.
- Karády Viktor – Kozma István 2002. *Név és nemzet. Családnév-változtatás, névpolitika és nemzetiségi erőviszonyok Magyarországon a feudalizmustól a kommunizmusig.* Osiris. Budapest.
- Kecskés Judit 2008. A felekezeti névpreferencia modelljei. In: Bölskei Andrea – N. Császi Ildikó szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai.* KRE BTK Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Budapest. 369–379.
- Kempelen Béla 1999. *Magyar zsidó családok.* Makkabi Kiadói Kft. Budapest.

- Kovács Alajos 1930. A nevek és névváltoztatások statisztikája. *Magyar Statisztikai Szemle* 8: 228–239.
- Kovalovszky Miklós 1934. *Az irodalmi névadás*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest.
- Kozma István 2007. A hivatalos családnév-változtatások indokrendszerének vizsgálatáról. *Névtani Értesítő* 29: 87–106.
- Kozma István 2009. Közeledés, vagy az elkülönülés reprodukálása másként? Zsidó és keresztény névválasztás a századfordulón. In: Farkas–Kozma szerk. 2009: 153–173.
- Kozma István – Farkas Tamás összeáll. 2009. Dokumentumok a magyarországi családnév-változtatások állami szabályozásának történetéből (1787–2002). In: Farkas–Kozma szerk. 2009: 353–397.
- Maitz Péter 2008. A „szent ügy”. A dualizmus kori névmagyarosítási propaganda nyelvészeti elemzése. *Névtani Értesítő* 30: 7–33.
- MZsL. = Újvári Péter szerk. 1929/2000. *Magyar zsidó lexikon*. Makkabi Kiadói Kft. Budapest.
- Nagy Péter Tibor 2011. *Az 1929-ben kiadott Magyar Zsidó Lexikon személysoros adatbázisa*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/09600/09628/09628.pdf> (2012. 12. 28.)
- Papp Richárd 2009. *Miért kell Kohn bácsinak négy hűtőszekrény? Élő humor egy budapesti zsidó közösségben*. Nyitott Könyvműhely. Budapest.
- Scheiberné Bernáth Livia 1981. *A magyarországi zsidóság személy- és családnévei II. József névadó rendeletéig*. Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete. Budapest.
- J. Soltész Katalin 1979. *A tulajdonnév funkciója és jelentése*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- T. Somogyi Magda 2009. Családnév-változtatás az írói névadásban. In: Farkas–Kozma szerk. 2009: 313–331.
- Tamás Ágnes 2010. Magyar élclapok nem magyar nemzetiségű szereplőinek nevei a 19. század második felében. *Névtani Értesítő* 32: 79–92.
- Tamás Ágnes 2011. Nemzetiségi szereplők neveinek összehasonlító elemzése bécsi és magyar élclapokban. *Névtani Értesítő* 33: 121–231.
- Tamás Ágnes 2012. Changing stereotypes of national minority groups. In: T. Litovkina, Anna – Sollosy, Judith – Medgyes, Péter – Brzozowska, Dorota (eds.): *Hungarian Humour*. Tertium Society for the Promotion of Language Studies. Kraków. 153–165.
- Tamás Ágnes megj. e. Zsidó személynevek és névmagyarosítás a Herkó Páter 1898. évfolyamában. Megjelenés előtt a *Névtani Értesítő* 34. számában.

- Vörös Kati 2003. Judapesti Buleváron. A „zsidó” fogalmi konstrukciója és vizuális prezentációja a magyar élclapokban a 19. század második felében. *Médiakutató* 1: 19–45.
- Zeke Gyula 1990. A budapesti zsidóság lakóhelyi szegregációja a tőkés modernizáció korszakában (1867–1941). In: Lendvai L. Ferenc – Sohár Anikó – Horváth Pál (szerk.): *Hét évtized a hazai zsidóság életében I. rész*. MTA Filozófiai Intézet. Budapest. 162–185.
- Zeke Gyula 1995. A nagyvárosi kultúra új formái és a zsidóság. *Budapesti Negyed* 2: 90–106.
- Zlinszky Aladár 1931. Az eufémizmus. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.

Melléklet

A korpuszban előforduló férfi egyénnevek gyakorisági sorrendben

Gyakorisági sorrend	Név	Előfordulás
1.	<i>Mór, Móric, Móricka</i>	49
2.	<i>Adolf, Ádolf, Adolfka, Dolfi, Dalfi</i>	28
3–4.	<i>Izidor, Izidorka, Izor, Dóri</i>	26
	<i>Samu, Samuka, Sámuel</i>	26
5.	<i>Pinkász, Pinchesz</i>	23
6.	<i>Mózes, Moses, Mojse, Majse, Mojsele, Mózsi</i>	17
7–9.	<i>Aladár, Aladárka</i>	15
	<i>Dávid, Dávidl, Dovedl, Dóvidl, Dovid</i>	15
	<i>Simeon, Simon, Simi, Simse</i>	15
10.	<i>Izsák, Izsó, Icig, Iczig</i>	14
11.	<i>Gedalje, Gedálje</i>	13
12–13.	<i>Jakab, Jékele, Jékes, Jékef, Jenkef</i>	12
	<i>Naftali, Naftole, Náftóle</i>	12
14–15.	<i>Salamon, Solomon</i>	10
	<i>Zalme, Zálme</i>	10
16–17.	<i>Frójem, Frójim</i>	9
	<i>Sime, Simele, Simélé</i>	9
18.	<i>Gavrile, Gávriale</i>	8
19–23.	<i>Áron</i>	7
	<i>Árpád, Árpi, Árpádka</i>	7
	<i>Chájim</i>	7
	<i>Gase, Gáse</i>	7
	<i>Gimpel, Gümpl</i>	7
24–30.	<i>Avram, Avrem, Ávrem, Avróme, Ávrome, Ávromele</i>	6
	<i>Kóbi</i>	6
	<i>Mandele, Mendele, Mandl, Mendl</i>	6
	<i>Manó, Manóka</i>	6
	<i>Menáchem, Menáse, Menásse</i>	6
	<i>Náthán, Náci, Náci</i>	6

	<i>Note, Nóte, Núta, Núte, Núthe</i>	6
31–33.	<i>Izrael, Izráel</i>	5
	<i>Lébele</i>	5
	<i>Lipme</i>	5
34–41.	<i>Bórach</i>	4
	<i>Gyula</i>	4
	<i>Ignác</i>	4
	<i>Jola</i>	4
	<i>Lébes, Lébés</i>	4
	<i>Sije</i>	4
	<i>Smelke, Smelké</i>	4
	<i>Számi</i>	4
42–52.	<i>Ájren</i>	3
	<i>Alfréd, Alfrédka</i>	3
	<i>Atilla, Attila</i>	3
	<i>Beréle, Berl, Bärele</i>	3
	<i>Leopold, Poldi</i>	3
	<i>Lipót</i>	3
	<i>Lókes</i>	3
	<i>Mócl, Moczl, Moczli</i>	3
	<i>Nósze</i>	3
	<i>Soma</i>	3
	<i>Valvele, Volvel</i>	3
53–75.	<i>Ábrahám</i>	2
	<i>Bébi</i>	2
	<i>Botond</i>	2
	<i>Códek, Czódek</i>	2
	<i>Dániel</i>	2
	<i>Dezső</i>	2
	<i>Elemér, Elomér</i>	2
	<i>Fájvis, Fejvis</i>	2
	<i>Frigyes, Friczi</i>	2
	<i>Győző, Jűzű</i>	2

	<i>Jeremiás</i>	2
	<i>Jojle, Jojne</i>	2
	<i>Jóme, Jómele</i>	2
	<i>Jónás, Jónes</i>	2
	<i>József, Jószl, Dódele, Dódi</i>	2
	<i>Leó</i>	2
	<i>Mundi</i>	2
	<i>Pálte</i>	2
	<i>Sándor</i>	2
	<i>Smüle</i>	2
	<i>Szimche</i>	2
	<i>Töhötöm</i>	2
	<i>Zélig</i>	2
76–146.	<i>Abelesz</i>	1
	<i>Ájzigl</i>	1
	<i>Angelo</i>	1
	<i>Árje</i>	1
	<i>Ármin</i>	1
	<i>Arnold</i>	1
	<i>Barna</i>	1
	<i>Bébés</i>	1
	<i>Bendeguz</i>	1
	<i>Béla</i>	1
	<i>Bercsi</i>	1
	<i>Berdi</i>	1
	<i>Bertalan</i>	1
	<i>Berthold</i>	1
	<i>Bimele</i>	1
	<i>Bócher</i>	1
	<i>Bünem</i>	1
	<i>Chóne</i>	1
	<i>Czallel</i>	1
	<i>Czanczele</i>	1

	<i>Csibi</i>	1
	<i>Dondek</i>	1
	<i>Efraim</i>	1
	<i>Elek</i>	1
	<i>Éliás</i>	1
	<i>Elkász</i>	1
	<i>Emil</i>	1
	<i>Feitl</i>	1
	<i>Fredi</i>	1
	<i>Frischmán</i>	1
	<i>Gárse</i>	1
	<i>Gyuri</i>	1
	<i>Hájem</i>	1
	<i>Hugó</i>	1
	<i>Ingomár</i>	1
	<i>Jajne</i>	1
	<i>Jajtelesz</i>	1
	<i>Janker</i>	1
	<i>János</i>	1
	<i>Jenő</i>	1
	<i>Joachim</i>	1
	<i>Jókl</i>	1
	<i>Károlyka</i>	1
	<i>Kive</i>	1
	<i>Lajos</i>	1
	<i>Lázár</i>	1
	<i>Lézer</i>	1
	<i>Lukács</i>	1
	<i>Majde</i>	1
	<i>Maxi</i>	1
	<i>Meyer</i>	1
	<i>Nachme</i>	1
	<i>Ödön</i>	1

	<i>Péter</i>	1
	<i>Rezső</i>	1
	<i>Ricsi</i>	1
	<i>Sáje</i>	1
	<i>Sámuel</i>	1
	<i>Slojme</i>	1
	<i>Smáje</i>	1
	<i>Soel</i>	1
	<i>Stümpl</i>	1
	<i>Taksony</i>	1
	<i>Tata</i>	1
	<i>Táti</i>	1
	<i>Tihamér</i>	1
	<i>Zische</i>	1
	<i>Zsigi</i>	1

A korpuszban előforduló női egyénnevek gyakorisági sorrendben

Gyakorisági sorrend	Név	Előfordulás
1.	<i>Mónika, Móni</i>	11
2.	<i>Rosalie, Záli, Száli</i>	8
3–11.	<i>Berta</i>	3
	<i>Cili, Czili</i>	3
	<i>Dóra, Dóri</i>	3
	<i>Frádl</i>	3
	<i>Genendl</i>	3
	<i>Rebeka</i>	3
	<i>René, Renée</i>	3
	<i>Rézi</i>	3
	<i>Rezsín, Rezsínke</i>	3
12.	<i>Sprincze</i>	2
13–35.	<i>Abigél</i>	1

	<i>Annie</i>	1
	<i>Elise</i>	1
	<i>Fány</i>	1
	<i>Friderika</i>	1
	<i>Frümmet</i>	1
	<i>Frünse</i>	1
	<i>Hildegarde</i>	1
	<i>Hortense</i>	1
	<i>Jentl</i>	1
	<i>Katica</i>	1
	<i>Lea</i>	1
	<i>Lencsi</i>	1
	<i>Leopoldina</i>	1
	<i>Liza</i>	1
	<i>Lóri</i>	1
	<i>Ludmilla</i>	1
	<i>Málcsi</i>	1
	<i>Malvin</i>	1
	<i>Regina</i>	1
	<i>Rozamunda</i>	1
	<i>Stefi</i>	1
	<i>Szerénke</i>	1

**Az egynél többször szereplő, egységesített helyesírású és összevont írásváltozatú
családnevek gyakorisági sorrendben**

Gyakorisági sorrend	Családnév	Előfordulás
1.	<i>Weisz</i>	49
2.	<i>Kohn</i>	32
3.	<i>Blau</i>	24
4.	<i>Schwartz</i>	20
5.	<i>Spitzer</i>	19
6–7.	<i>Gelb</i>	9
	<i>Sauerteig</i>	9
8.	<i>Grün</i>	8

9–12.	<i>Blaustein</i>	6
	<i>Fuksz</i>	6
	<i>Rosenduft</i>	6
	<i>Sauerkraut</i>	6
13–17.	<i>Bimsenstein</i>	5
	<i>Hosenglantz</i>	5
	<i>Lefkovics</i>	5
	<i>Pinkász</i>	5
	<i>Wasservogel</i>	5
18–25.	<i>Federweisz</i>	4
	<i>Flaumfleck</i>	4
	<i>Kondor</i>	4
	<i>Kun</i>	4
	<i>Rákóczy</i>	4
	<i>Roth</i>	4
	<i>Trümp</i>	4
26–39.	<i>Blauduft</i>	3
	<i>Braun</i>	3
	<i>Einmach</i>	3
	<i>Grünberger</i>	3
	<i>Hosenbalg</i>	3
	<i>Hunyady</i>	3
	<i>Krehntopf</i>	3
	<i>Krümp</i>	3
	<i>Leberschmalz</i>	3
	<i>Maulwurf</i>	3
	<i>Mekecz</i>	3
	<i>Rotschild</i>	3
	<i>Schieber</i>	3
	<i>Schmalzfleck</i>	3
40–73.	<i>Bauchfleck</i>	2
	<i>Berger</i>	2
	<i>Bittersalz</i>	2
	<i>Dáfke</i>	2
	<i>Ehrlich</i>	2
	<i>Feigelstock</i>	2
	<i>Flederwisch</i>	2
	<i>Froschmaul</i>	2
	<i>Goldberger</i>	2
	<i>Grósz</i>	2
	<i>Grünfeld</i>	2
	<i>Gurkensaft</i>	2
	<i>Kardos</i>	2
	<i>Kélef</i>	2
	<i>Klein</i>	2
	<i>Komlós</i>	2
	<i>Lipótvárosi</i>	2
	<i>Löwenstein</i>	2

	<i>Mandel</i>	2
	<i>Mandelmilch</i>	2
	<i>Mauskopf</i>	2
	<i>Pancser</i>	2
	<i>Pichler</i>	2
	<i>Pollák</i>	2
	<i>Rosenberg</i>	2
	<i>Rosenzweig</i>	2
	<i>Schlambamm</i>	2
	<i>Schnorrer</i>	2
	<i>Schwartzkopf</i>	2
	<i>Széchenyi</i>	2
	<i>Szróli</i>	2
	<i>Treibhaus</i>	2
	<i>Zimmetbaum</i>	2